

J
E Z I K
in
Človstvo

ISSN 0021 - 66933 LETNIK XXXVIII 1992/93 ŠTEVILKA 3

V S E B I N A

- Razprave in članki** **69** Katja Podbevšek
*Govorna organiziranost
umetnostnega besedila*
- 83** France Žagar
*Definiranje, klasificiranje in
spoznavanje besedilnih vrst*
- In memoriam** **89** *Stane Suhadolnik*
- Anketa** **92** *Anketa o položaju hrvaščine/srbščine v
slovenski šoli*
*Peter Kolšek, dr. Boris Paternu,
dr. Breda Pogorelec, dr. Janez Rotar,
dr. Ada Vidovič-Muha)*
- Predstavljamo se** **1 Q 5** *Dialektološka sekcija*
- Gradivo** **1 0 8** *Razkrižje - iz kronologije boja za
slovenski jezik v cerkvi*

Jezik in slovstvo

Letnik XXXVIII, številka 3
Ljubljana, december 1992/93

ISSN 0021-6933

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številčk)

Izdaja: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana

Uredniški odbor: Alenka Sivic-Dular (glavna in odgovorna urednica),
Aleksander Skaza, Jože Pogačnik, Marko Juvan, Miha Javornik (slovstvena
zgodovina), Zinka Zorko, Tomaž Sajovic (jezikoslovje), Boža
Krakar-Vogel, Mojca Poznanovič (didaktika jezika in književnosti)

Predsednica časopisnega sveta: Helga Glušič

Tehnični urednik: Lojze Tome

Oprema naslovnice: Samo Lapajnc

Računalniška priprava: Tržna informatika, d.o.o., Cesta v Polje XVI/5,
Ljubljana

Tisk: VB&S d.o.o., Milana Majena 4, Ljubljana

Naslov uredništva: Jezik in slovstvo, Aškerčeva 12, Ljubljana 61000

Naročila sprejema uredništvo JiS. Letna naročnina 930 SIT, cena posamezne številke 200 SIT, dvojne številke 250 SIT,
za dijake in študente, ki dobijo revijo pri poverjenikih, je letna naročnina 500 SIT. Letna naročnina za evropske države
je 20 DEM, za neevropske države pa 26 DEM.

Naklada 2000 izvodov.

Revijo gmotno podpirata Ministrstvo za kulturo RS in Ministrstvo za šolstvo in šport RS.

Po mnenju Ministrstva za informiranje RS, št. 23/187-92, z dne 18. 3. 1992, revija šteje med proizvode informativnega
značaja, za katere se plačuje 5%-ni davek od prometa proizvodov.

R A Z P R A V E I N Č L A N K I

Katja Podbevšek
AGRFT v Ljubljani

UDK 82.085:801.73

Govorna organiziranost umetnostnega besedila

*(Poskus zvočnega razbiranja
zapisanega besedila)*

Igranje je posebna vrsta komunikacije, ki se dogaja med bralcem (sprejemnikom) in piscem (oddajnikom). Če beremo glasno, postane sprejemnik hkrati tudi oddajnik, saj bralec-govorec sprejema in oddaja piščevo sporočilo. Glasno branje pomeni spremembo medija oziroma prekodiranje pisnega besedila v govornega. Pisec materializira svoje misli in čustva z napisanimi jezikovnimi znaki, bralec-govorec pa te znake materializira z govorom, jim vrne dinamiko, jih ozvoči. Glasno branje vsebuje dve vrsti zvočenja: prvo je odvisno od napisanega besedila, drugo je od zapisa popolnoma neodvisno.

Prvo vrsto zvočenja vsaj nekoliko vsebuje vsako zapisano besedilo. Upoštevati mora stavčnofonetične zakonitosti in zakonitosti govora nasploh. Od te temeljne, v besedilu ponujene zvočnosti se je sicer mogoče oddaljiti (večpomensko razbiranje), vendar zvočna uresničitvev zapisanega ne sme biti v nasprotju z napisanim. Pisci umetnostnih besedil pogosto izjavljajo, da najprej slišijo tisto, kar zapišejo, da si glasno govorijo zapisano, da popravljajo stavke na osnovi govora itd. Misli imajo govorno obliko, torej tudi pisce omejuje sprememba medija, kar pomeni, da določene izrazitosti ostajajo zunaj zapisa, so nezapisljive. Govorno sporočanje je zlasti, ko gre za izražanje čustev, veliko bolj natančno, bolj plastično od pisnega, za isto sporočilo govor potrebuje toliko znakov kot pisava. Pisec, ki se tega zaveda, poskrbi tudi za opazne govorne signale v svojem sporočilu. Čim natančneje pisec jezikovno in govorno organizira svoje misli in čustva, tem lažje bralec napisano ustrezno dekodira in razpozna tudi govorne znake.

Bralec mora (prav tako tudi pisec) torej poznati dva koda: pisavo in govor, se pravi, da mora znati poleg jezikovne organiziranosti napisanega besedila razbirati tudi njegovo govorno organizacijo. Besedilo, zlasti umetnostno, pogosto vsebuje več govornih (zvočnih) možnosti in naloga bralca-interpretaje, da izbere eno od njih. Slabi bralci slabo razberejo govorno strukturo besedila, se ne zavedajo sporočilnosti posamičnih akustičnih vrednot (intonacija, tempo, jakost, premori, register, barva)¹, jih ne znajo ustrezno izbirati in uporabiti — ali pa sploh ne vedo, da se v jezikovni strukturi sporočila skriva tudi zvočna, ter besedilu vsiljujejo neustrezno govorno podobo.

Drugo vrsto zvočenja ustvari govor s svojimi individualnimi glasovnimi lastnostmi (hripav, neprijeten, prijeten, topel glas, govorne napake, narečne ali izrekovalne posebnosti itd.), s svojim

¹ Poimenovanje "vrednote govornega jezika" je definiral Petar Guberina v knjigi *Zvuk i pokret u jeziku*, Matica hrvatska, Zagreb, 1952. Vrednote govornega jezika deli na akustične in vizualne.

RAZPRAVE IN ČLANKI

odnosom do govornjenega (zaničljivo, ironično, nevtrarno, pretirano čustveno itd.) ali s svojim govornim položajem (hrup, tišina, prisotnost drugih ljudi, govor v mikrofonsko itd.). V trenutku govornjenja se vse te informacije prenašajo simultano, čeprav jih sprejemnik hierarhično razvrsti. Najbolj je opazna slišno najznačilnejša glasovna lastnost, npr. pogrkovanje. Ta vrsta zvočenja prinaša novo, v napisanem besedilu nepredvideno sporočilo, ki pa lahko naredi sicer zanimivo pisano besedilo dolgočasno, logiko napisanih besed spremeni v nelogiko, nezanimivo pisanje pa lahko preobleče v živahen zvočni kostum. Kadar se obe vrsti zvočenja (besedilno in govorničev) ustrezno uresničita, napisano besedilo lahko celo dobi novo kakovost. (H govornjenju sodijo seveda tudi vizualni znaki: mimika, geste, premiki telesa ali posameznih delov telesa, odnos do predmetnosti v okolju itd. To je nezvočni del govora in nas v našem poskusu ne zanima.)

Pogosto mislimo, daje govorna interpretacija besedila, zlasti umetnostnega (nedramskega), odvisna predvsem ali celo samo od interpreta, da ima govorec (igrallec) tako rekoč popolno zvočno svobodo, omejujejo ga le besede in določen odnos med njimi, ki jih je določil pisec. Načelno je to res. Lahko naredimo premor kjer koli, četudi pomensko ni logičen, lahko govorimo besedila s povišanim registrom, lahko v vsakem verzu menjamo barvo glasu, lahko stopnjujemo jakost čisto poljubno in dajemo zapisanemu sporočilu nove emocionalne barve. Vendar takšna zvočna poigravanja ostajajo zgolj poskusi, ki so sami sebi namen in ustvarjajo popolnoma novo sporočilo, ki nima z napisanim besedilom in njegovo jezikovno in govorno organiziranostjo nikakršne zveze, kršijo zakonitosti govora, ne spoštujejo pisca in navsezadnje — kažejo govorno neznanje in slab okus govornca.

Pri govorni uresnitvi določenega besedila je treba upoštevati ne samo teoretska izhodišča stavčne oziroma besedilne fonetike, ampak tudi dejstvo, da so nekatere govorne vrednote značilne za določena čustva in jih ni mogoče uporabljati poljubno. Če je npr. za izražanje določenega čustva značilen visok register, potem je nizek register prepoznavni znak za njemu nasprotno čustvo. Govorni izrazi osnovnih emocij sestavljajo logičen sistem znakov, ki so simetrično razporejeni, npr. veselje in žalost se izražata z nasprotnimi govornimi vrednotami. Za govorno uresničitev napisanega je torej potrebno določeno vedenje in ne samo nekakšno "notranje čutenje" besedila (kar študenti dramske igre tako radi poudarjajo).

Za neustrezno govorno uresničitev napisanega besedila je poleg neznanja delno "kriva" tudi konotativna narava umetnostnega besedila. Ta ne omogoča samo večpomenskega dekodiranja jezikovnih znakov, temveč tudi zvočno variantnost, ki pa je vezana na jezikovno organizacijo zapisanega besedila in ni poljubna. Govorno uresničenje besedila je izrazito vezano na t.i. leksični kontekst, govorničeva svoboda pa je v izbiri zvočnih možnosti, ponujenih v besedilu. Delno svobodo ima govorec tudi v razponu nekaterih govornih vrednot (npr. intervali v intonaciji, gibanje v določenem registrskem pasu), vendar mora govorna interpretacija upoštevati stavčnofonetična določila, sicer se zvočne oblike izmaličijo in niso več pomensko razločevalne.

I. Na AGRFT smo naredili poskus, ki naj bi pokazal, da je v napisanem umetnostnem besedilu razberljiva tudi njegova zvočna podoba, zato govorna interpretacija ni popolnoma svobodna.

Devet igralcev (dva poklicna, sedem študentov 4. letnika dramske igre) je glasno prebralo (interpretiralo) dve pesmi: Muckovo *Hojo* in Jesihov *Sonet*.³ Pesmi sta bili izbrani naključno, namenoma pa je imela ena klasično obliko, druga pa svobodno. Pesmi smo posneli na magnetofonski trak, govorniki pa niso vedeli za namen poskusa.

Branko Vulčič: *Jezički znak, govorni znak, pjesnički znak*, Čakovec 1988.

Kristjan Muck: *Hoja*, iz zbirke *Zaježom neba*, CZ 1989.

Milan Jesih: *Sonet*, iz zbirke *Soneti*, Wieser 1990.

Milan Jesih

Sonet

*Se je to sleklo pre nabreklo grozdje?
Dež, sladek in težak, kar pada, pada.
Polje diši omamno, temni gozdje,
kot smrt polegla bi goveda mlada;*

*in barve, ki v dežju so posivele
(s tem ni odtenkov manj, manj so različni),
so barve kot pri zreli gospodični:
naslajam se, ko gledam spod marele*

*— ustavljen ob kapelici z Marijo —
zdolž travnika ob skalnem znožju hriba;
v čevljih imam mokro, noga ni riba,*

*spravil bi se na suho, v oštarijo,
a tukaj zdajje pravi svet: živim
v najgloblji srži dneva, združen z njim.*

Kristjan Muck

Hoja

*in hoja
pekoče sape v žilah
vozli kremeniti v žilah
žareči diamanti v očeh
in hoja
skoz goro v sebi plezam
na noro goro
s klini v lobanji plezam
skoz goro plezam gor na goro
in nisem nisem
in hoja
nor na gori
in hoja
nisem na nori gori
ostane samo
in hoja
umor
in hoja
v diamantni noči noči
in hoja
ledeni vroči
in hoja
ko pridem gor.*

V obeh pesmih sem, preden sem slišala interpretacije, poskusila najti vizualne znake za govorno podobo pesmi, iz napisanih verzov predvideti njihovo slišanje, izluščiti iz jezikovnih znakov njihove govorne ustrezničke.

1. Najbolj očitna opozorila za govorno realizacijo so **ločila**. Zaznamujejo premore, delno tudi njihovo trajanje, intonacijo, povečano stopnjo čustvenosti (vzkličnosti) ter v zvezi s tem spremembo drugih akustičnih elementov govora, zlasti registra in jakosti. Akustične vrednote govornega jezika se pravzaprav nikoli ne pojavljajo posamezno, vedno so med seboj povezane, ena vpliva na drugo.

a) V *Sonetu* so ločila precej opazni govorni signali, niso zgolj znaki za določena skladenjska razmerja. Za 1. verzom je vprašaj. Intonacija bo vprašalna, saj je vprašalnost nakazana tudi z besednim vrstnim redom in z naslonkama na začetku verza: *Se je to sleklo pre nabreklo grozdje?* Intonacijska glava bo lahko rastoča (manj ustrezno) ali padajoča (primernejše). Vprašanje je retorično, odgovora ne pričakujemo, saj je tako rekoč zajet v vprašanju samem, zato je ustreznejša padajoča intonacija, ki misel zaključí. Retorično vprašanje je nekakšen zametek dialoga, ki pa se ne uresniči. Pavza za vprašajem ni zgolj logična, temveč ima tudi stilistično vlogo, saj daje poseben pomen naslednjim verzom, je nekakšna napoved enkratnega razpoloženja. Dolžina premoraje lahko daljša, retorično vprašanje ima tudi vlogo uvoda.

Vejice v 2. verzom so grafični znaki za pavze in za rastoče ali ravne polkadence: *Dež, sladek in težak, kar pada, pada*. Dolžine premorov so bolj ali manj poljubne. Pavzi, ki oklepata drugi segment (*sladek in težak*), okreplita invertiran položaj prilastka in ga s tem izpostavita. Konec verza pred premorom je tonsko padajoč. Med ponovljenima glagoloma lahko tudi ni premora, s čimer zvočno ponazorimo nepretrganost dogajanja.

RAZPRAVE IN ČLANKI

Tretji verz deli vejica na dva segmenta: *Polje diši omamno¹, \ temni gozdje.* Ločilo je glasovni ustreznik za premor in za padajočo polkadenco, čeprav bi bila načelno mogoča tudi rastoča. Segment dobi s padajočo intonacijo večji čustveni naboj, pavza izpostavlja pomen prislovnega določila. Na koncu 3. verzaje spet vejica, tokrat znamenje za krajšo pavzo in rastočo intonacijo, ki pomaga v 4. verzu z verznim prestopom nadaljevati misel, zaključeno s podpičjem (padajoča intonacija): *kot smrti polegla bi goveda mlada;i.* Podpičje nakazuje nadaljevanje opisa pokrajine, vzdušja, saj se 5. verz začne z veznikom *in*, ki kaže na povezanost s prejšnjo mislijo, hkrati pa je *in* preskok na veselejšo temo. Interval med koncem 4. in začetkom 5. verza mora biti zato slišno opazen: *in barve, ki v dežju so posivele.* Vejica pred *ki* za govorno uresničitev ni pomembna in je bolj skladijska (pred prilastkovim odvisnikom načelno ne delamo pavze). Če bi vejico govorno uresničili kot premor, bi se ritem preveč lomil, segmenti bi postali prekratki, še posebno, če bi s premorom ločili tudi dva segmenta v 6. verzu: (*s tem ni odtenkov manj, manj so različni*); 6. vrstica je namreč oklepajski vrivek. Vrivkov ne kaže pretirano členiti s premori. Saj so običajno manj pomemben del sporočila in jih govorimo hitreje, z nižjim glasom. V Jesihovem primeru bi sicer težko rekli, da gre za manj pomembno sporočilo, gre pa za pomembnejši dodatek k že znani informaciji iz 5. verza. Namesto pavze sredi vrivka raje povečamo interval med besedama ob vejici. Na koncu 6. verzaje pred pavzo intonacija lahko padajoča ali rastoča.

Glavni stavek, ki se začne v 5. verzu, se nadaljuje v 7.: *so barve kot pri zreli gospodični.* Presenetljivo je dvopičje na koncu verza. Tega ločila namreč na tem mestu ne pričakujemo, zato učinkuje predvsem vizualno. Z govorjenega stališča nakazuje pavzo in padajočo intonacijo. Govorno uresničenje dvopičja prinaša še neko skrito vsebino: zato, ker pada sladek dež, ker omamno diši, ker imajo barve posebne odtenke, se naslajam. Dvopičje je v funkciji zato-ja, ki izraža vzročno-sklepalno razmerje. Zdi se, da ta skriti 'zato' nima govornega ustreznika in daje dvopičje znak natančne in zelo poudarjene intelektualne, racionalne jezikovne organiziranosti besedila.

Osmi verz: *naslajam se, ko gledam spod mareleT* je začetek nove misli, ki se konča v 10. verzu. Verz ima lahko dva segmenta, torej je premor pri vejici, ali pa enega, torej govorno ne upoštevamo ločila. Zaradi pomena glagola *naslajam se* in zaradi njegove prvoosebne oblike pričakujemo večjo čustveno angažiranost govorca in zato premor, ki tudi nekako podaljša trajanje glagola. Konec verza se zvočno dvigne v premor, ki ga grafično označuje prvi del pomišljaja v 9. vrstici.

Deveti verz je namreč vrivek med dvema pomišljajema: — *ustavljen ob kapelici z Marijo* —. Na obeh straneh verza sta precej dolgi pavzi, na koncu je rastoča ali padajoča polkadenca. Dvodelni pomišljaj je tudi znamenje za upočasnjeno govorno hitrost. Čeprav verz skladijsko (in vizualno) učinkuje kot vrivek, ne potrebuje za vrivke značilne govorne oblike. Pomišljaj najbrž označuje tudi hkratnost dveh dogajanj: *ustavil sem se in gledam.*

Deseti verz se konča s podpičjem, ki nakazuje premor in padajočo intonacijo: *vzdolž travnika ob skalnem znožju hriba;i.* Pavza na koncu vrstice ni dokončna, opis avtorjevega občutja se nadaljuje v 11. verzu, ki ga sestavljata dve povedi, ločeni z vejico: *v čevljih imam mokro,i I noga ni riba,i.* Kljub nekončnemu ločilu sredi verzaje intonacija lahko padajoča. Drugi člen pomensko učinkuje kot humorni vrivek, zato ustrezata hitrejši tempo in nižji register. Dvanajsti verzje lahko izgovorjen brez premora ali s kratkim premorom pred dostavkom: *spravil bi se na suho, v oštarijo.* Na koncu verza je vejica, ki se lahko govorno uresniči kot pavza in rastoča ali padajoča polkadenca. Pavza bo najbrž daljša, ker naslednji verz vpelje veznik *a* (protivnost). Daljši premor poudari kontrast in smisel naslednjega verza: *a tukaj zdaj je pravi svet: živim.*

V 13. verzu ima dvopičje podobno vlogo kot v 7., spet pomeni 'zato'. Daljša pavza in padajoča intonacija čustveno obogatita sklepno, bistveno misel soneta: *živim/ v najgloblji srži dneva, združen z njim.*

Trinajsti verz: *a tukaj zdaj je pravi svet: živim* nima, razen dvopičja, nobenega ločila, čeprav bi med *tukaj* in *zdaj* pričakovali vejico. Ker Jesih sicer zelo skrbno in premišljeno piše ločila, je najbrž pomanjkanje le-teh znamenje za določeno govorno realizacijo. *Tukaj zdaj* je en pojem, krajevno-časovna oznaka je bivanjsko hkratna, nedeljiva. Manjkajoče ločilo nadomesti dvojni

RAZPRAVE IN ČLANKI

poudarek: *a tukaj zdaj je pravi svet*. Še bolj emocionalno bogata je misel, če jo členimo na dva segmenta: *a tukaj zdaj \ je pravi svet*. Zadnja beseda v verzu (*živim*) miselno sodi k naslednjemu, vendar verzni ritem narekuje krajšo pavzo pred rastočo intonacijo.

Zadnji verz soneta (14.) spet ponuja dve zvočni obliki: pri vejici je pavza, intonacijski lok se na koncu dvigne in napove še drugi del verza. Vendar daje večjo čustveno izraznost padajoča polkadenca sredi verza: v *najgloblji srži dneva* // *združen z njim*.

b) Druga pesem (*Hoja*) je t.i. pesem brez ločil in brez velikih začetnic ter brez kitic. Pomenske enote in segmenti niso nakazani z ločili. Ko pesem beremo, jo miselno, pomensko členimo, s tem določimo segmente in sočasno postavljamo, tudi navidezna ločila. Na prvi pogled se zdi, da je določanje premorov in intonacij zato poljubnejše, svobodnejše kot v *Sonetu*. Kasneje pa se izkaže, da drugi vizualni znaki, zlasti dolžina vrstic, prav tako določajo zvočno členjenje. Svobodaje morda v tem, daje v tej pesmi več možnih zvočnih uresničitvev.

Vlogo ločil, zvočnih ustreznikov, odigrajo predvsem konci verzov, ki so znak za krajši ali daljši premor, edino 6. in 7. verz je mogoče govorno povezati: *skoz goro v sebi plezam/ na goro noro*. Vendar je takšno razbiranje jezikovnih znakov zgolj skladijsko (razumsko), ne pa tudi govorno (emocionalno). Večjo čustveno napetost dosežemo s pavzo med obema verzoma. Tudi ritma, ki ga ustvarja menjavanje krajših in daljših vrstic, tako ne pretrgamo. Čustveni obarvanosti ustrežata padajoči intonaciji s poudarkom na *v sebi* in na *noro*. Govorno intenzivnost in s tem čustveno prizadetost nakazuje tudi prvoosebni glagol (*plezam*).

Vsaj dve členitvi sta mogoči tudi v 8. in 9. verzu: *s klini v lobanji plezam/ skoz goro I plezam gor na goro* ali *s klini v lobanji plezam/1 skoz goro plezam gor na goro*. S spremembo mesta premora se verza pomensko spremenita. Če želimo dati napisanemu besedilu čim bolj ustrezno govorno podobo, je bolje upoštevati avtorjevo členitev, konec verza torej pomeni pavzo. Intonacijsko težišče je v tem primeru obakrat na začetku vrstice (*s klini, skoz goro*).

Prvi verz (*in hoja*) je vpeljava vodilne teme pesmi, je napoved nekega dogajanja, ki najbrž, zaradi veznika *in*, že nekaj časa traja. Za 1. verzom bosta padajoča intonacija in premor.

Naslednji trije verzi (2., 3., 4.) sestavljajo smiselno celoto, ki ima z govornega stališča tri segmente. Za 2. in 3. verzom je mogoče napraviti krajšo pavzo z rastočo polkadenco, 4. verz pa intonacijsko usmeriti navzdol. Vendar eliptična zgradba vseh treh verzov (izpust glagola) in inverzija prilastka v 3. verzu kažeta na precejšen čustven naboj, zato bosta primernejša padajoča polkadenca v obeh verzih in padajoča končna intonacija v 4.: *pekoče sape v žilah/i vozli kremeniti v žilah! i I zareci diamanti v očeh/i I in hoja*.

Peti verz (*in hoja*) je enak 1. in bi lahko imel enako zvočno obliko kot 1. in vsi drugi (isti verz se ponovi osemkrat), s čimer bi podčrtali monotonijo dogajanja, brezkončno ponavljanje. V tem primeru bi ustrezali padajoča intonacija pod pavzo, počasen tempo, barvanje z glasom (utrujenost, naveličanost). O drugačni govorni realizaciji refrena bomo razmišljali v zvezi z glasovnimi ponavljanji.

Misel iz 9. verza *skoz goro plezam gor na goro* bi se lahko nadaljevala še v 10.: *in nisem nisem*. Zlasti na to namiguje vernik *in* (vezalnost), vendar ima veznik na začetku bolj čustveno kot pa logično funkcijo. Avtor najbrž z dolžino verzov predvidi tudi določen ritem, zato je boljše govorno uresničiti verza kot dve misli, pri čemer sta oba intonacijska loka pred pavzo padajoča.

Skladijska logika nam 10. verz *in nisem nisem* razbije v dva segmenta. Govorno dekodiranje jezikovnih znakov pa čuti verz kot celoto, v kateri se ponovitev jakostno in registrsko stopnjuje, viša.

Enajstemu verzu: *in hoja* sledi 12. vrstica, ki ima pred pavzo padajočo intonacijo: *nor na gorii*. Jakostni in intonacijski vrh je v *nor*. Sledi ponavljajoči se motiv: *in hoja* (13. verz). Zaradi refrenskega oklepaja je 12. verz še bolj izpostavljen.

RAZPRAVE IN ČLANKI

Štirinajsti verz najbrž predvideva poudarek na glagolu *nisem* (*nisem na nori gori*) in padajočo intonacijo. Mogoče bi bilo tudi premestiti poudarek: *na nori gori*, vendar dvojni *nisem* v 10. verzu sugerira poudarek na *nisem* tudi v 14. verzu. Z večjim jakostnim in tonskim razponom lahko *nisem* v 14. verzu govorno uresničimo kot tretjo stopnjo stopnjevanja.

Petnajsti verz ima pred pavzo rastočo intonacijo, ki napoveduje novo informacijo, premor pa okrepi pričakovanje: *ostane samo!* Sledi refren *in hoja*^S verz), ki podaljša pričakovanje, izpolnjeno v 17. verzu *umor*^L. Beseda-verz je sicer kratka, vendar polna govorne energije. Verz zahteva daljšo pavzo in padajočo intonacijo.

Govorna intenzivnost se umiri v 18. verzu *in hoja*.

Devetnajsti verz v *diamantni noči noči* T se ritmično in tudi pomensko veže na 21. *ledeni vroči* in zahteva najbrž podobno zvočno uresničitev. Ponovitev besede *noči* nakazuje časovno stopnjevanje oziroma trajanje. Pavze ni ali pa je zelo kratka, intonacijaje lahko rastoča, misel se konča z 21. verzom.

Dvaindvajseti verz je zadnja ponovitev vodilnega motiva. Govorno bi ga bilo mogoče povezati s 23. verzom, ki je edini odvisnik v pesmi *in hoja/ko pridem gori* in ima padajočo intonacijo. Lahko pa je 22. verz samostojen in sledi zadnji verzpavzi. V prvem primeru se zdi, da se bo hoja še nadaljevala, v drugem pa se odvisnik veže na *umor*, ki se bo zgodil, *ko pridem gor*. Govorna uresničitev zadnjega verzaje odvisna tudi od zvočne oblike refrena.

2. Naslednji vizualni znak za zvočnost je **opazno glasovje** oziroma **ponavljanje določenih glasov, glasovnih sklopov ali besed**. Gre za nekakšno glasovno skladje, ki ga ustvarja pesnik, ko jezikovne znake razvrsti, jih organizira na specifičen način. Ta glasovna skladja ne služijo le zvočenju, pač pa podpirajo vsebino jezikovne organizacije.

a) V *Sonetu* je glasovno opazen že 1. verz *Se je to sleklo prenableklo grozdje?*. Ne samo zaradi svoje retorične vprašalnosti, temveč tudi zaradi ujemanja koncev besed: *sleklo prenableklo*, nekakšne notranje rime. Opazni so trije končni o-ji (to *sleklo prenableklo*), čeprav sta dva nenaglašena, in trije r-ji (*prenableklo grozdje*), kar okrepi povezanost besed. Besede si namreč postanejo podobne, ne glede na njihovo pomensko vrednost, če vsebujejo iste glasove.

V drugem verzuj je opazen glas *a*, ki se pojavi sedemkrat, od tega štirikrat na zvočno izpostavljenih mestih (je naglašen). Verz se konča s ponovitvijo glagola: *Dež, sladek in težak, kar pada, pada*. Ponovitev izraža časovno razsežnost, trajanje in hkrati tudi monotonost dogajanja. Govorna uresničitev bo upoštevala počasnejši tempo, manjšo jakost, izrazito padajočo intonacijo. Besede sicer niso onomatopejske, vendar s ponavljanjem določenega glasu lahko dobijo onomatopejsko vlogo.

V 3. verzuj je opazen glas *m* oziroma sklop *mn* v besedi *omamno*, ki se ponovi v besedi *temni: polje diši omamno, temni gozde*. Pridevnik *temni* sicer spada po pomenski členitvi k drugemu segmentu, vendar je zvočno še vezan na *omamno* v prvem segmentu. Besedi sta po glasovnem vtisu nekako povezani.

V 11. verzuj: v *čevljih imam mokro, noga ni riba*, je v besedi *mokro* naglašen zadnji *o* zaradi metrično-ritmičnega vtisa, v 12. verzuj: *spravil bi se na suho, v oštarijo*, paje naglas na prvem zlogu besede *suho*.

Sklepna misel zadnjih dveh verzov je še okrepljena z glasovi *r* in *ž*: *živim/ v najgloblji srži dneva, združen z njim*. Z istimi glasovi so besede naravno povezane, na osnovi glasov se dogaja nekakšna identifikacija pojmov. Seveda pa so glasovi s svojimi artikulacijskimi in akustičnimi lastnostmi le izhodišče, ki omogoča intenzivnejši, izrazitejši razvoj govornih vrednot.

Evfonijo ustvarjajo rime in metrična ter ritmična zgradba verzov. Zdi se, da rime nimajo druge funkcije kot estetske (in seveda formalne - sonet), razen morda v zadnjih dveh verzih, kjer rima povezujemisel: *a tukaj zdaj je pravi svet: živim/ v najgloblji srži dneva, združen z njim*. Tudi metrum

RAZPRAVE IN ČLANKI

je le formalna osnova za ritem, ki je za govorca pomembnejši. Ritem ustvarjajo predvsem členitev s premori in verzni prestopi.

b) V pesmi *Hoja* je prvi vizualni znak, ki je tudi zvočni, ponavljanje verza: *in hoja*. Kot vodilni motiv se pojavi osemkrat. Eno od zvočnih uresničitev tega verza smo omenili že v zvezi s premori in intonacijo. Refren: *in hoja* pa se lahko prepleta skozi pesem tudi kot glasbena tema, ki postaja s ponavljanjem govorno bogatejša, osvetljena iz različnih zornih kotov, z različnim kontekstom — skratka: postane govorna variacija. Jezikovni vzorec je enak, govorni pa vsakič drugačen, nov, saj razvoj pesmi podeljuje refrenu zmeraj nov pomen. Refren povezuje dele pesmi ne toliko z veznikom *in* kot z govorno podobo, ustvarja ritem in orkestrira celoto. Pesem pomensko funkcionira tudi, če izpustimo vse refrene. Verz: *in hoja* je izrazito čustven element pesmi, zato tudi najbolj napolnjen z govorno energijo.

Verz, ki je nosilec evforičnosti, ritmičnosti in emocije, se na začetku pesmi pojavlja v neenakih časovnih razmikih (1., 5., 11. verz), proti koncu pa v vsakem drugem verzu. Ponavljanje dogajanja, ki je sicer ubesedeno s samostalnikom, se čustveno stopnjuje tik pred koncem. Čustveni izkaz pa je vedno povezan tudi z večjo intenzivnostjo govornih vrednot.

Refren ima eliptično obliko, je neglagolski, izraža odtujenost, neosebnost, naveličanost, lahko tudi trpljenje, v njem je velika čustvena zavzetost pisca.

Breznaglasnice so sicer zvočno nepomembne, vendar je v refrenu začetni *in* zvočni znak za nadaljevanje, za neko poprejšnje dogajanje in ga lahko izrekamo z malo višjim registrom. *In* ni znak za povezovanje ali za poistovetenje, za enakovrednost, ampak znak za nadaljevanje nekega dogajanja, morda tudi stanja.

Od glasov je v *Hoji* opazen *o*, ki je osemindvajsetkrat naglašen, devetkrat nenaglašen in se pojavlja v ponavljajočih se besedah: *hoja* (osemkrat), *gora* (šestkrat), *nor*, *gor*. Od soglasnikov je po pogostnosti opazen *r* (15).

Poseben zvočni učinek ima homofonska ponovitev končnih besed v 2. in 3. verzu: *pekoče sape v žilah! vozli kremeniti v žilah*. V 4. verzu sicer ni ponovljena ista beseda, je pa povezovalni element glas *h*: *žareči diamanti v očeh*. Gre za neke vrste sinonimnost, ki nastaja tudi zaradi ritmične podobnosti. Vsi trije verzi imajo enako število fonetskih besed (3). Določena vsebina (skrajni napor pri hoji) je osvetljena iz različnih zornih kotov, kar stopnjo čustvene in govorne napetosti še poveča. Govorna uresničitev verzov zabriše besedam njihovo oblikoslovno različnost (samostalnik — pridevnik — samostalnik) in jih naredi podobne.

V 2., 3. in 4. verzu so osnova za razvoj govornih vrednot tudi šumniki *ž*, *č*, ki izenačujejo oziroma povezujejo besede: *pekoče*, *žareči*, *v ilah*, *v očeh*.

Sedmi verz je nepopoln homofon: *na noro goro*, ne ujemata se le začetna glasova, besedi se zaradi zvočne podobnosti poenotita. Glasovno poistovetenje se nadaljuje v 12. verzu: *nor na gori*. Zvočno je ta verz podoben koncu 9. verza: *skoz goro plezam gor na goro*. Ker naglasno mesto ni grafično označeno, bi bil mogoč tudi drugačen ritem: *gor na goro*, vendar izstop iz v pesmi že ustaljene zvočne oblike ne bi bil funkcionalen. Pretežno trohejski metrum določi pesmi že naslov (*Hoja*) in njegova trdnost se pojavlja zlasti v ključnih sintagmah, zato je ustrežnejše: *gor na goro*. Tudi zvočni vzorec *gor* se ponovi v *gori*.

V 19. verzu v *diamantni noči noči* je vizualno opazna ponovitev besede *noči*. Naglasno mesto spet ni nakazano, zato je mogoča tudi takšna zvočna rešitev: *noči noči*. Vendar je ritmično ustrežnejša govorna oblika: *noči noči*. Ker se ritem tega verza veže na 21.: *ledeni*, vroči, ponovitev lahko označuje brezkončnost noči, vsekakor pa nakazuje močno čustveno prizadetost pisca in ponuja bogato izrabo govornih vrednot (jakost, register, intonacija).

Opazna je še glasovna skladnost besed *gdr*, *ndr*, *umdr*, ki zvočno učinkuje predvsem s kratkostjo o-ja. S svojo staccato glasovno pojavnostjo in s končnim r-jem lahko izražajo končnost, morda ciljnost. *Gor* je tudi zadnja beseda v pesmi.

RAZPRAVE IN ČLANKI

Med 19. in 21. verzom je opazna rima: v *diamantni noči noči/ in hoja/ ledeni vroči*. O-ja sta sicer kvalitetno različna, vendar toliko oddaljena, da rima zvočno učinkuje. Kljub vmesnemu refrenu rima povezuje 19. in 21. verz.

3. Naslednji vizualni znamenji za govorno uresničenje zapisanih verzov sta **verzni prestop in vrivek**. Glede na zvočno oblikovanost sta si postopka podobna: oba sledita pavzi in rastoči intonaciji. Osnovna vloga verzne prestopaje govorno poudarjanje dela stavka, ki pride za pavzo in rastočo intonacijo. Tudi vrivek lahko poudarja in nosi pomembno sporočilo. Govorni znaki za takšen vrivek so: počasnejši tempo, višji register in povečana jakost. Pogosteje pa vrivek prinaša neko dodatno, nepomembno informacijo. Zvočni znaki za to vrsto vrivka pa so: hitrejši tempo, nižji register in manjša jakost. Verzni prestop in vrivek nakazujeta ritmično organizacijo, ki je vezana na tok misli in je zato tudi izrazit znak za večjo govorno energijo.

a) V *Sonetu* je prvi verzni prestop med 3. in 4. verzom prve kitice: *polje diši omanno, temni gozd jej kot smrt polegla bi goveda mlada*. Avtorje označil pavzo in neskončno rastočo intonacijo z vejico, del misli, ki je premeščen v naslednji verz je tako na govorno izpostavljenem mestu. Premor napoveduje nepričakovan, presenetljiv zaključek, ki je tudi v nasprotju s prvim delom verza. Kontrast se ponovi na besedni ravni: *smrt - mlada goveda*. Govorno izpostavljena beseda *smrtje* jakostno močnejša, stavčno poudarjena, tonsko visoka.

Drugi verzni prestop je med 5. in 7. verzom: *in barve, ki v dežju so posivele/ (s tem ni odenkov manj, manj so različni), / so barve kot pri zreli gospodični*. Skladenjska zgradba, vrivek v prilastkovem odvisniku, ki je tudi sam pravzaprav vrivek, je za govorno uresničenje dokaj zahtevna. Najbrž je avtor zato tudi z ločili ločil oba vrivka: prvi (odvisnik) je ločen od glavnega stavka z vejicami, drugi je v oklepaju in je nekakšen dostavek. Ločila so v tem primeru tudi znamenje stopnje natančnosti sporočila. V prvem vrivku je sporočilo splošnejše, le opis barv, oklepajski dostavek pa natančneje opredeli posivelost barv. Dostavek v oklepaju bo najbrž imel nižji register in hitrejši tempo, ne samo zaradi stranskega, dodatnega sporočila, ampak tudi zato, daje še mogoče govorno uresničiti intonacijski lok glavne misli: *in barve so barve kot pri zreli gospodični*. Najbrž je zaradi oddaljenosti prvega dela glavnega stavka pisec še enkrat ponovil besedo *barve*, morda tudi zaradi ritma.

Tretji verzni prestop ima podobno skladenjsko zgradbo kot drugi: glavni stavek, odvisnik, vrivek med pomišljajema. Obakrat gre za komparacijo s *kot*. Misel preskoči iz 8. v 10. verz, torej iz druge v tretjo kitico: *naslajam se, ko gledam spod marele/ - ustavljen ob kapelici z Marijo - /zdolž travnika ob skalnem znožju hriba*. Namesto oklepaja nakazuje tokrat pavze pomišljaj. Premori so lahko daljši, *naslajam se* in *ustavljen* pričakujeta počasen tempo. Vrivek med pomišljajema je pravzaprav le skladenjski, zvočno pa učinkuje kot drugim enakovredna misel.

Četrti verzni prestop je v zadnji tercini med 13. in 14. verzom. Taje še bolj podoben klasičnemu prestopu misli iz vrstice v vrstico: *a tukaj zdajje pravi svet: živim/ v najgloblji srži dneva združen z njim*. V tem primeru avtor ni določil pavze z ločilom, pač pa z verznim koncem. Verzni prestop namreč zahteva upoštevanje tako sintaktične kot verzifikacijske organizacije besedila. Če upoštevamo samo sintaktično strukturo, ni premora na prehodu iz verza v verz in učinek je le logična členitev oziroma logično branje. Vendar je takšno branje premalo izrazno, z logičnim branjem tudi rušimo ritmično zgradbo verzov, zdi se, da govorimo prozo.⁴ Zato je na koncu verza nujen krajši premor pred rastočo intonacijo. V našem primeru premor deli misel na dva neenaka dela. Krajši (*živim*) ostane v zgornjem verzu, daljši se prenese. Rastoča intonacija in pavza med 13. in 14. verzom podčrtata drugi, daljši del misli, čeprav je govorna energija osredotočena v krajšem delu, v besedi *živim* (dva visoka samoglasnika).

Vuletič govori o treh tipih branja verzne prestopa: logično, nelogično, spoštovanje sintaktične in verzne organiziranosti (*Jezički znak, govorni znak, pjesnički znak*, Cakovec 1988).

RAZPRAVE IN ČLANKI

b) V *Hoji* verzni prestopov in vrivkov ni. Vsak verz je smiselna enota, ki pa je vsebinsko tesno povezana z drugimi verzi. Kot vri vek bi bilo mogoče zvočno realizirati refren: *in hoja*, saj je miselna struktura pesmi razvidna tudi brez njega. Vendar bi bila to zgolj formalna rešitev, ki bi zanemarila govorno vsebino refrena in s tem pomemben del afektivnega sporočila.

Tudi verzni prestopi so mogoči (6., 7. verz in 8., 9. verz), toda z njimi se spremeni ritmična zgradba verzov in pesmi. To smo podrobneje obravnavali pri členitvi s premori.

4. Tudi **slogovno opazno besedje** lahko pomaga oblikovati zvočno podobo besedila. V *Sonetu* so takšne besede: *mareia*, *oštarija* in pogovorna raba glagola *spraviti se (na suho)*-. *Naslanjam se, ko gledam spod marele* (8. verz), *spravil bi se na suho*, v *oštarijo*, (12. verz). Te besede evocirajo določeno okolje in so slišno opazne, ker so pogovorne in se pojavijo sredi zbornega izrazja ter v strogi verzni obliki. Poleg tega so večkrat govorne kot zapisane. So znamenja nekakšne nonšalance, preprostosti, vsakdanjosti, ustvarjajo posebno razpoloženje, ki ga govorna uresničitev še okrepi. Na eni strani zmanjšujejo resnobo sonetne oblike, na drugi jo povečujejo.

Za govorca so opozorilo za večjo čustveno angažiranost tudi glagoli v 1. osebi: *naslanjam se* (8. verz), *gledam* (8. verz), *imam* (11. verz), *živim* (13. verz).

V *Hoji* ni slogovno opaznih besed. Večina verzov je brezglagolskih, zato so prvoosebni glagoli še toliko očitnejši. Glagol *plezam* se ponovi trikrat, zanikani pomožnik *nisem* trikrat, v zadnjem verzu je glagol *pridem*. Poleg prvoosebne oblike tudi ponovitve nakazujejo intenzivnejšo uporabo govornih vrednot in s tem močno afektivno sporočilo.

5. Organiziranost jezikovnih znakov (sintaksa, izbor besedja, metaforika, natančna interpunkcija) je v *Sonetu* bolj zapletena kot v *Hoji*. Govorna organizacija je v precejšnji meri le v službi jezikovne organiziranosti, ji je podrejena. Variantnost zvočnih prvin je manjša, zato je govorec manj svoboden. Afektivno (govorno) sporočilo je z dovršeno jezikovno organizacijo na določen način omejeno.

Zdi se, daje pesem, ki je oblikovno svobodnejša, afektivno (govorno) bogatejša. Avtor *Hoje* teži k redukciji jezikovnih znakov oziroma leksike, kar kaže na veliko stopnjo čustvenosti. Sintaksa je porušena, stavki so eliptični, verzi kratki, veznik *in* se ponavlja na začetku verzov, interpunkcije ni. Pesem pričakuje intenzivno govorno uresničitev: večji razponi v intonaciji, jakosti, pogostejše spremembe tempa, registra, gradacije. Verzi so formalno nepovezani, šele govorna realizacija jih naredi odvisne drug od drugega, jih poveže v smiselno celoto. Glede na velik afektivni prostor, ki ga ponuja jezikovna organiziranost *Hoje*, ima interpret precej svobode pri izbiri zvočnih variant.

II. Primerjava govornih interpretacij devetih igralcev je moja opažanja potrdila. Več odmikov od "mojega branja" zvočnih znakov je bilo v *Hoji*, tudi med interpretacijami je v *Hoji* več razlik.

1. a) Zdi se, da so **ločila** precej pomemben grafični znak, ki govorca usmerja v ustrezno govorno uresničitev. Večina govorcev je v *Sonetu* primerno uresničila zvočno obliko zapisa. Omenila bom le nekatere govorne posebnosti, ki jih sama iz zapisanega besedila nisem razbrala.

V nekaterih verzih je drugačno členjenje s premori, tudi nekatere intonacije so nenavadne (neustrezne). Od devetih govorcev se en sam odločil za rastočo intonacijo v retoričnem vprašanju 1. verza. Rastoča intonacija nima prave opore v miselni strukturi verza, je le čisto formalna zvočna oblika odločevalnega vprašanja. Verz je metaforično zapleten in rastoči intonacijski zaključek učinkuje umetno, nenaravno.

Dva govorca sta razčlenila 1. verz na dva segmenta; *Seje to sleklo I pre nabreklo grozdje?*, eden celo na tri: *Seje to I sleklo I pre nabreklo grozdje?*. Zdi se, da sta govorca zaslutila izgovorne težave v besedni zvezi *sleklo pre nabreklo* in sta zato s pavzo upočasnila tempo. V prvem primeru takšno členitev misel še prenese, v drugem ni logična.

V 3. vrstici sta dva govorca govorno razdelila verz na tri dele: *polje diši I omamno, I temni gozd je.* Krajša pavza za *diši* še podkrepi besedo *omamno*, zlasti ker je tudi tempo upočasnjen. Eden od govorcev se je odločil za končno kadenčno intonacijo na koncu 3. verza in za poudarek pomožnika

RAZPRAVE IN ČLANKI

je: *Polje diši omamno, temni gozdje!*. Najbrž gre za površno dekodiranje, saj takšna govorna uresničitev nima ustreznega jezikovnega znaka.

Presenetljiva in najbrž glede najezikovno organizacijo verza neustreznaje padajoča intonacijo pred premorom pri vejici v 5. verzu: *in barve!, ki v dežju so posivele*. Za takšno zvočno obliko se je odločil en govorec.

Isti govorec, ki je 1. verz členil na tri dele, je členil tudi 9. verz—*ustavljen I ob kapelici z Marijo*—. Pavza sredi verza pretirano razbije misel, del za premorom dobi nepotreben poudarek. Verjetno je za takšno zvočno napako kriv pomen besede *ustavljen*.

Na koncu 11. verza sta dva interpreti zvočno usmerila misel navzgor in jo brez premora povezala z naslednjim verzom. Takšna povezava 11. in 12. verzaje mogoča, saj gre za en miselni sklop: v *čevljih imam mokro, noga ni ribal/ spravlil bi se na suho, v oštarijo*.

Zelo različno so govorniki razčlenili 13. verz. Dva interpreti sta naredila eno pavzo pred padajočo intonacijo, nato pa sta verz povezala z naslednjim: *a tukaj zdaj je pravi svet: I i živim/v najgloblji srži dneva, združen z njim*. Gre za logično, razumsko dekodiranje skladišne zgradbe in za zvočno uresničenje jezikovne organizacije, vendar je afektivna stopnja majhna. Tudi verzni ritem je moten.

En govorec je naredil dve pavzi, prvo pred padajočo intonacijo, drugo pred rastočo: *a tukaj zdaj je pravi svet: I i živim I T*. Takšna zvočna oblika še najbolj ustreza sintaktični in ritmični zgradbi verza.

Dva govornika sta se odločila za tri pavze, vendar na različnih mestih; prvi je razdelil verz takole: *a tukaj zdaj I je pravi svet: I živim I*, drugi pa takole: *a tukaj zdaj je I pravi svet: I živim *. V drugem primeru je beseda *pravi* tudi jakostno precej glasna in seveda tonsko visoka.

Štirje interpreti so razbili verz na štiri segmente: *a tukaj I zdaj I je pravi svet: \ živim I*. Očitno se jim je zdel verz zelo pomemben, zato so s pavzami pretiravali.

Trinajsti verz je ključno mesto v *Sonetu*, jezikovni znaki ponujajo več zvočnih uresničenj, avtorje pustil govoru več prostora in s tem tudi emociji. Govorniki so skušali z različnimi govornimi sredstvi poudariti pomembnost misli. Premori in intonacije so razbili metrično formo in ustvarili dinamiko ritma.

b) V *Hoji* so štiri govorniki za vsako vrstico napravili premor, drugih petje nekatere verze povezalo, tako da so nastali miselni prestopi.

Dva interpreti sta povezala 6. in 7. verz v eno misel: *skoz goro v sebi plezam! na goro noro*. Ker ni premora za osebnim glagolom, prvoosebna izgubi nekaj emocionalnega naboja, prav tako 7. verz izgubi del intenzivnosti.

Osmi in 9. verz so povezali trije govorniki, in sicer tako, da ni bilo premora med verzoma, intonacija na koncu 8. verza paje bila pri dveh rastoča, pri enem padajoča: *i klini v lobanji plezam/ skoz goro plezam gor na goro*. Eden od treh govornikov je nadaljeval brez pavze še v deseti verz: *s kinu v lobanji plezam/ skoz goro plezam gor na goro/ in nisem \ nisem*. Gre za stopnjevanje s tempom in jakostjo, ki se ustavi ob premoru za prvim *nisem*. Učinek gradacije je še večji, ker je drugi *nisem* upočasnen in jakostno poudarjen ter tonsko višji.

Dva govornika sta opustila premor med 19. in 20. verzom, eden tudi med naslednjima dvema verzoma: v *diamantni noči/ in hoja/ ledeni vroči/ in hoja*.

Trije govorniki so členili 9. verz na dva segmenta: *skoz goro plezam \ gor na goro*. Pavza omogoča dodaten čustveni poudarek, vendar je verzni ritem spremenjen in ni v skladu z jezikovno organizacijo zapisa. Dva govornika sta se odločila za padajočo intonacijo sredi in na koncu verza, eden za obkraj rastočo. Oboje je ena od zvočnih variant.

Šest govornikov je členilo tudi 10. verz: *in nisem I nisem*. Drugi, ki niso naredili premora so poudarili ponovitev s povišanim registrom in jakostjo, torej so razumeli ponovitev kot stopnjevanje. Druga možnost je seveda bolj čustveno obarvana.

RAZPRAVE IN ČLANKI

Večina govorcev je opazno podaljšala pavzo za 17. verzom: *umor* \ I. Nepričakovani sta govorni uresničitvi dveh govorcev, ki sta *umor* izrekla z rastočo intonacijo. Ena učinkuje vprašalno, ena zaradi povišanega registra celo vzklično. Gotovo je takšna zvočna rešitev manj pričakovana.

Zdi se, da sta členjenje s premori in jakostna členitev odvisna predvsem od govorne oblike refrena: *in hoja*.

Eden od govorcev je povezal naslov *Hoja* in 1. verz, kar je zelo neobičajno (subjektivno), saj za naslovom pričakujemo pavzo. Prvi verz tako dobi novo zvočno podobo: *Hoja in hoja*¹. Glede na padajočo intonacijo pred pavzo bi ta verz lahko razumeli oziroma slišali kot naslov. Interpret je očitno v vezniku *in* čutil samo vezalnost. Govorna združitev naslova in 1. verza najbrž ni ustrezna, saj je začetni *in* namenoma iztrgan iz celote, avtor namerno zamolči tisto pred *in* in s tem, ko zamolči, pravzaprav še podčrta. Odsotnost dela pred *in* mora nadomestiti govorna uresničitev.

Isti interpret je uporabil zelo dolge pavze s končno padajočo intonacijo v 16., 17., in 18. verz: *in hoja/i \ I umoriW \ in hojai11*. Ritem je tako zelo upočasnen, afektivni in miselni pojem *umora* se razširi na besedno okolje.

2. a) Posamezni **glasovi** so v interpretacijah *Soneta* opazni predvsem kot pravorečne težave. V 3. verz u so se trije govorniki odločili za *gozd*, drugi (6) za *gozd*. SSKJ dopušča obe možnosti, vendar je *gčzd* v vsakdanjem govoru pogostejša oblika.

Podobne naglasne razlike so se pokazale v 11. in 12. verz. Dva govornika sta se odločila za naglas na prvem zlogu v besedi *mokro*: v *čevljih imam mokro, noga ni riba*. En govorec je premaknil naglas na zadnji zlog v besedi *suho*: *spravil bi se na suho, v oštarijo*. Najbrž je na takšno odločitev vplival končni naglas v *mokro* (11. verz). Besedi z nasprotnim pomenom sta nenadoma dobili podobno zvočno obliko, pomensko nasprotje je izgubilo ostrino, besedi slušno sprejemmo kot homonima. Takšna govorna uresničitev tudi ne ustreza metrični in ritmični zgradbi verzov.

Pri enem govorniku so bili slušno opazni izrazito "potegnjeni" naglašeni samoglasniki v končnem delu 2. verza: *Dež, sladek in težak, kadar paada, paada*. Takšno zvočno slikanje dogajanja je zelo učinkovito. Odločitev za ta govorni postopek kaže tudi govornikovo zvočno domišljijo.

Podaljševanje vokalaje za zvočno barvanje uporabil še en govorec, in sicer v 3. verz je podaljšal in tonsko usmeril navzgor končni je: *Polje diši omamno, temni gozdjete*. Isti govorec je močno tonsko dvignil in podaljšal vokal v *ni* v 11. verz: v *čevljih imam mokro, noga ni riba*. S takšno zvočno obliko dobi segment hudomušno barvo.

Še eden od govorcev je začutil v istem delu 11. verza humor in ga je zato izrekel z nasmejanim glasom. Z drugačno glasovno barvo je dobil stavek funkcijo humornega vrivka.

Eden od govorcev je močno poudaril svetlost i-jev v koncu 13. verza tako, da je bila beseda *živim* skoraj vzklična. To svetlo, radostno barvo glasu v zadnjem verz je še okrepil z višjim registrom in povečano jakostjo. Ključna misel soneta (*a tukaj zdaj pravi svet: živim/ v najgloblji srži dneva, združen z njim*) je bila tudi zvočno izpostavljena.

Isti govorec (edini) je glasovno obarval tudi 4. verz: *kot smrt polegla bi goveda mlada*. Glas je bil nižji, tišji, žaloben. Z barvo glasu je zvočno ponazarjal tudi vsebino glagola *naslajam se* v 8. verz in govorno poudaril 1. osebo, ki je tudi sicer znak večje čustvene prizadetosti: *naslajam se, ko gledam spod marele*. Ta govorec je edini od devetih interpretov v *Sonetu* našel tiste zvočne variante, ki so že v subjektivnem govornem zvočnem prostoru. Uporabil je velike razpone govornih vrednot: vrivki so bili precej hitri in opazno nižji, glasovna barva raznolika, jakostne spremembe slišne.

b) v *Hojije* bila zvočno zelo opazna govorna izpeljava refrena pri dveh govornikih. Eden se je odločil za ponavljajočo se vprašalno rastočo intonacijo: *in hoja*. Pesem je dobila sicer zanimivo zvočno spremljavo, nekakšen nadih lahkotnosti, igre, celo "zafrcancije", vendar vprašalnost v vsebini ni utemeljena. Takšen zvočni motiv podira temeljno miselno strukturo pesmi.

Drugi govorec je vse leksikalno enake verze prebral z istim govornim vzorcem (padajoča intonacija pred pavzo) *in hoja-l*. S tem je ustvaril učinek monotonega ponavljanja, trajanja, neskončnosti in seveda poseben ritem. Refren je učinkoval kot tujek, ki ni povezan z besednim okoljem, v katero je vizualno vpleten. Vsi drugi govorniki(7) so refren poskušali govorno prilagajati leksičnemu kontekstu, se pravi, da je bil vsak ponovljen verz zvočno drugačen, obogaten z novo vsebino, ki mu jo dajeta prejšnji in naslednji verz. Pri govornem spremljanju refrena so sodelovale vse govorne vrednote, zlasti pa tempo, register, jakost in barva.

Eden od govorcev je z daljšanjem samoglasnika *i* in soglasnika *n* v besedi *in* zvočno ponazarjal trajanje. Hkrati je bil *in* intonacijsko rastoč.

Večina govorcev je tudi izkoristila šumevce v 2., 3. in 4. verzu za večjo govorno intenzivnost, prav tako zelo močno so poudarjali kratkost o-ja v besedi *umor* (17. verz).

Eden od govorcev se je odločil (najbrž neustrezno) za končni, stilno obarvani naglas v 9. verzu: *skoz goro plezam gor na gorč*. Končni naglas je učinkoval kot napaka v zvočnem vzorcu, kot zvočna motnja, saj se naglas na osnovi (*gora*) večkrat ponovi (ker se pač ponovi tudi besedil). Zvočno intenzivno učinkuje predvsem osnova besede *gora*: *gor-*, kijo kot zvočno varianto (kratek *o*) slišimo tudi v besedah *gor*, *nor*. Ritem (metrum) besede *gora* (-u) korespondira s *hoja* (-u) oziroma z besednimi zvezami: *in hoja (u-u)*, *na goro (u-u)*, *na gori (u-u)*, *skoz goro (u-u)*. Čeprav ponavljanje teh zvočnih motivov ni bilo enakomerno, je bilo vendar dovolj intenzivno, da je sprememba mesta naglase delovala moteče in bila brez prave vloge.

Enaka zvočna motnja je bila slišna še pri treh govornikih, in sicer v 19. verzu: v *diamantni noči noči* (prvi govorec), v *diamantni noči noči* (drugi in tretji govorec). Pri tem govorniku je šlo najbrž za govorni spodrseljaj, v govorni interpretaciji drugih dveh govorcev pa je določena logika, ki sicer ne upošteva govorne organiziranosti pesmi, pač pa eno od pomenskih (ne miselnih) možnosti. Spremenjen naglas moti tudi rimo in ritem. V 21. verzu se namreč beseda *vroči* rima z besedo *noči* iz 19. verza: v *diamantni noči noči/ in hoja/ ledeni vroči*, tudi ritmični vzorec se ponovi: *noči noči, ledeni vroči (-u-uu-u-u)*.

3. Verzne prestopne in vrvke so vsi govorniki razbrali kot namige za zvočno uresničenje.

a) V *Sonetu* je verzni prestop med 3. in 4. verzom večina govorcev izvedla ustrezno zapisanemu besedilu, kije samo z vejico opomnilo na premor in rastočo nekončno intonacijo: *polje diši omamno, temni gozdje/I / kot smrt polegla bi goveda mlada*. Dva govornika sta enjambement izrekla brez pavze na prelomnem mestu: *Polje diši omamno, temni gozdje kot smrt polegla bi goveda mlada*. S tem sta spremenila ritmično strukturo in odvezla določen pouciarek 4. verzu.

Druga dva govornika sta sicer upoštevala v zapisu 3. verza zahtevano pavzo, vendar sta pred njo intonacijski lok speljala zelo navzdol, kar je preveč zaključilo misel in je nadaljevanje zvenelo kot začetek nove misli.

Drugi verzni prestop (5., 6., 7. verz) je šest govorcev prebralo ustrezno, torej z rastočo intonacijo pred pavzami v 5. in 6. verzu: *in barve, ki v dežju sopolivele/I\ (i tem ni odtenkov manj, manj so različni), "A so barve kot pri zreli gospodični:]*. Trije govorniki so 5. in 6. verz intonacijsko oblikovali v kadenco, tako da so nastale tri zaključene zvočne enote, kar je zameglilo smisel osnovne misli.

Tisti govorniki, ki so verzni prestop govorno uresničili primemo zapisanemu besedilu, so ustrezno zvočno oblikovali tudi oklepajski vrvke (*i tem ni odtenkov manj, manj so različni*). Prebrali pa so ga nekoliko hitreje, brez pavze ali z zelo kratko pavzo pri srednji vejici in z nižjim registrom.

Enjambement med 8. in 10. verzom je spet večina (6) govorno interpretirala ustrezno: rastoča intonacija pred pavzo v 8. in 9. verzu. Le dva govornika sta intonacijski lok v 8. verzu usmerila navzgor, kar ni ustrezno, ker je glavna misel težko ulovljiva: *naslajam se, ko gledam spodmarele/i\ —ustavljen ob kapelici z Marijo—/I\ zdolž travnika ob skalnem vznožju hriba;i*. Samo dva govornika sta v vrinjenem verzu med pomišljajema spremenila tempo (hitreje). Pri drugih je morda za nespremenjeno ali celo počasno govorno hitrost nezavedno vplival pomen deležnika *ustavljen*.

RAZPRAVE IN ČLANKI

Trije interpreti so verzno prekoračitev v zadnjih dveh verzih uresničili čisto logično (brez premora), šest jih je upoštevalo tako skladenjsko kot zvočno organiziranost (krajša pavza po rastoči intonaciji): *a tukaj zdaj je pravi svet: živim/! v najgloblji srži dneva, združen z njim.*

Štirinajsti verz je večina interpretov (6) zelo čustveno obarvala s tem, da je naredila pri večjici padajočo intonacijo: *v najgloblji srži dneva, i združen z njim.*

b) Verzne prestopke, ki so jih interpreti naredili v *Hoji*, sem obravnavala v zvezi s členitvijo s premori.

4. Slogovno zaznamovanega besedila v *Sonetu* govorniki niso zvočno posebej poudarjali, je pa bilo tako v *Sonetu* kot pri *Hoji* pri vseh interpretih čutiti večjo čustveno angažiranost (večjo intenzivnost govornih vrednot) v zvočnem oblikovanju besednega okolja prvoosebni glagolov.

5. Vsi interpreti so v *Hoji* veliko intenzivneje izrabili govorne vrednote kot v *Sonetu*. Razponi jakosti, intervali v intonacijskih lokih so bili večji, slišno bolj opazni, vsi so uporabljali jakostne crescende in decrescende, accelerande in ritardande v tempu, tudi spreminjanje glasovne barve je bilo slišno in celo deformacija samoglasnikov in soglasnikov.

V *Hoji* velika govorna organiziranost razkrajja jezikovno organiziranost. Govorno uresničenje vsebuje tisto, kar manjka v jezikovni strukturi (elipse, odsotnost ločil). Kadar govorne vrednote nadomestijo jezikovne znake, gre za čustveno zelo bogato sporočilo.

V *Sonetu* so bile intonacije tonsko manj razgibane, intonacijski loki blažji, spremembe v jakosti in tempu neizrazite, glasovnega barvanja skoraj ni bilo (razen pri enem govorniku). Jezikovna organiziranost je zelo natančna in zapletena ter govorniki izpeljavi ne dopuščajo pretiranih zvočnih "samovoljnosti". Jezikovni znaki so tako organizirani, da formalno sonetno delitev na štiri kitice z govorno strukturo razbijajo, saj je kitice mogoče eliminirati (verzni prestopi). Razmik med kiticami (in tudi število verzov) je le vizualni znak pesniške oblike, za govorno uresničenje ni pomemben.

Sklep

Primerjanje zvočnih interpretacij dveh pesmi (kiju je govorno oblikovalo devet govornikov) z vnaprej predvideno zvočno podobo obeh umetnostnih besedil je potrdilo uvodno domnevo, da so v zapisanem besedilu implicitno izraženi osnovni zvočni znaki. Jezikovna organizacija besedila nas torej obvešča tudi o govorni organiziranosti, jezikovna struktura odseva v govorni in narobe. Razberljivost govorne strukture je odvisna od tega, kako pisec v jezikovno strukturo natančno kodira tudi govorno in kako zna govorec zvočne znake razbrati. Vsako umetniško besedilo je enkratno, specifično, zato je tudi govorna oblikovanost posameznega besedila vsakokrat na novo ustvarjena. Govorna uresničenja (tudi tiho branje) je t.i. vodeno ustvarjanje⁵, govorec soustvarja besedilo na osnovi jezikovnih znakov.

V *Sonetu* in *Hoji* so pisni znaki za govorno oblikovanje besedila predvsem naslednji: ločila, verzni prestopi, dolžina verzov, metrum kot izhodišče za ritem, glasovje in glasovne skladnosti (opazni glasovi, rime ponavljanja), skladenjska zgradba besedila (vrivki, elipse, besedni red), glagolsko izražanje v 1. osebi, delno tudi slogovno obarvano besedje. Vsi ti vizualni znaki imajo svoje govorne ustreznike, ki so vezani na določena teoretična določila (stavčna fonetika) in na določene govorne zakonitosti (npr. sistem zvočnih znakov za razlikovanje čustev). Govorec mora to upoštevati, hkrati pa mora uskladiti zvočno sporočilo z jezikovnim. Umetnostno besedilo zaradi svoje konotativne narave ponuja več zvočnih oblik, zato mora interpret primerno izbrati in uskladiti govorne vrednote.

J. P. Sartre: *Qu'est-ce que la Littérature*, 1947

RAZPRAVE IN ČLANKI

Racionalna, logična ravnina besedila mora biti v skladu z emocionalno oziroma afektivno ravnino. Prvo pomeni jezikovna organizacija, drugo govorna, obe pa dopolnjujeta druga drugo. Obe dopuščata tudi delno interpretativno svobodo: jezikovna v večpomenskem razbiranju, govorna v izboru zvočnih variant in v različni intenzivnosti afektivnega sporočila. V harmonični izbiri in v intenzivnosti afektivnega sporočila se najbrž skriva interpretativni prostor za govorcevo zvočno svobodo. Natančen razpon intervalov v intonacijskem loku, višina ali nižina spremenjenega registra, hitrost ali počasnost spremenjenega tempa, dolžine premorov, stopnja glasovnejakosti itd - vse te govorne prvine lahko govorec uporablja razmeroma svobodno. Govorne vrednote sicer imajo določeno območje, znotraj katerega so še pomensko razločevalne, vendar so ta območja precej široka, tako da govorec sam izbira prostor govornega dogajanja znotraj omejenega območja in s tem določa moč emocionalnega sporočila.⁶

Vendar se zdi, da mora dober interpret najprej v jezikovni strukturi besedila natančno razbrati avtorjeve govorne sugestije, jih uresničiti v skladu z vsebino besedila in pri tem upoštevati določila stavčne fonetike in govorne zakonitosti. Šele nato lahko zvočno izrazi svoje "čutenje" jezikovnega sporočila. Prostor za govorno improvizacijo ni neskončen in ne čisto poljuben, je pa izrazito subjektiven, enkratni, neponovljiv, na določen način tudi nepredvidljiv. Ker je takšen, se izmika znanstveni analizi in gaje mogoče proučevati le z umetniškimi (estetskimi) merili.

Katja Podbevšek

UDK 82.085:801.73

SUMMARY

SPEECH ORGANIZATION OF AN ARTISTIC TEXT

The comparison of nine speech interpretations of the two poems unveiled the fact that in the linguistic organization of the written text its speech structure can also be discerned. Visual signs for the speech realization of the text are: punctuation marks, the length of the lines of verse, run-on lines, meter and rhythm, phonetics laws, verbal expression in the first person, and partly also the stylistically-coloured texts. These visual signs have their speech counterparts, which are linked with the phonetic determinants of the sentence and speech laws in general.

The speaker must take both into consideration when combining the speech (affective) message with the linguistic (rational) message. An artistic text for its connotative nature offers a multi-meaning linguistic reading and that is why also more (sound) variants of different affective intensity. In the harmonious choice of individual meanings and their phonetic forms, and in the selection of the different intensity of the affective message, there is place for the speaker's interpretative freedom.

⁶ Če bi AGRFTV imela ustrezne aparature, bi bilo mogoče zvočno analizo prikazati bolj natančno in objektivno. Zavedam se, da so ugotovitve kljub vsemu subjektivne, saj sem se zanašala predvsem na svoje poslušanje.

Definiranje, klasificiranje in spoznavanje besedilnih vrst

^ABesedilne vrste so skupine besedil z določenimi skupnimi lastnostmi. Ta strokovni izraz je prevod nemške besede Textsorten. Znanstveniki so ga naredili zato, da bi z njim zajeli poleg književnih (umetnostnih) tudi neknjiževne vrste. Češki in slovaški jezikoslovci uporabljajo besede *druhy*, *utvary*, *komunikaty*, *ianry*. Tudi pri nas nimamo enega samega poimenovanja, ampak več: Jože Toporišič poleg izraza *besedilne vrste* uporablja še izraze *vrste besedil*, *stalne oblike besedil*, *stalne oblike sporočanja*, *žanri*.¹ Po več različnih izrazov, npr. *zvrst*, *vrsta*, *tip* ali *žanr*, je potrebnih zato, ker se teži k hierarhičnemu razlikovanju skupin besedil. Dodatno zmedo v slovensko izrazje vnaša različno razumevanje razmerij med besedama *zvrst* in *vrsta*: nekateri štejejo *zvrst* za širši pojem, *vrsto* pa za ožji, drugi pa narobe. Mi se držimo prvega pojmovanja.²

Prav tako kot ni ustaljenosti v izrazju, tudi ni ustaljenega razumevanja za obseg pojma besedilna vrsta. Leta 1972 so se na kolokviju o jezikoslovnem diferenciranju besedilnih vrst, ki je bil na univerzi v Bielefeldu, pokazale velike razlike glede tega, kako posamezni znanstvenik razume besedilno vrsto. Siegfried Schmidt jo pojmuje zelo široko: vsa književna (fikcijska ali umiselna) besedila obravnava kot eno samo besedilno vrsto; Barbara Sandig - ukvarja se s klasifikacijo vsakdanjih besedil - jo določa zelo ozko: kuharski recept, zdravniški recept, navodila za uporabo ima za različne besedilne vrste. Werner Kummer razpravlja o argumentaciji kot posebni besedilni vrsti; skupina z univerze v Konstanzu uporablja zelo ohlapno določen pojem narativne vrste; Wolfgang Dressier celo prevod razglaša za posebno besedilno vrsto.³ V knjigi *Slovenska zvrstna besedila* in v *Slovenski slovnici* iz leta 1984 so besedilne vrste pojmovane ozko, nekako tako kot pri Barbari Sandig.

Klasifikacija besedil ima svoje nasprotnike in zagovornike, vendar iz precej različnih razlogov. Znani italijanski estetik Benedetto Croce v delu *Estetika kot znanost o izrazu ali splošnojezikoslovje* (1901) nasprotuje razvrščanju besedil v skupine s skupnimi lastnostmi, ker to ne pove nič bistvenega o umetnini, to se pravi, ne odgovarja na vprašanja, ali je delo živo ali nemo. Po Crocejevem mnenju za presojo umetnine ne zadošča razum, temveč je potreben okus, prek katerega človek prihaja v sozvočje z umetnikom.⁴

¹ Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, 1984, str. 623.

² Matjaž Kmecl imenuje liriko, epiko in dramatiko književne zvrsti, himno, sonet, roman, novelo, tragedijo in komedijo pa književne vrste, medtem ko Janko Kos prvo imenuje vrste, drugo pa zvrsti. Glej Matjaž Kmecl, *Književna zvrst al, književna vrsta?*, Jezik in slovstvo 1973/74, št 8, str. 333, in Janko Kos, *Očrt literarne teorije*, 1983, str. 166.

³ Elizabeth GULLICH in Wolfgang Raible (urednika), *Textsorten*, Frankfurt, 1972, str. 2.

⁴ Povzeto po srbohrvaškem prevodu Crocejeve knjige *Estetika kao nauka o izrazu iti opita lingvistika*, Beograd, 1934, str. 104-108, 536-550.

RAZPRAVE IN ČLANKI

Ugledni sovjetski filolog Mihail Bahtin se v knjigi *Estetika jezikovne ustvarjalnosti* (1970) poteguje za sistematično proučevanje besedilnih vrst ali žanrov, ker v tem vidi možnost, da bi presegli poved kot najvišjo jezikovno enoto in prešli s skladenjsko na besedilno jezikovno raven. Njemu je npr. poved *Sonceje vzšlo* prazna; razumljena je lahko samo v okviru širše celote, npr. *Sonceje vzšlo. Treba bo vstati*,⁵

Čeprav je Crocejevo odklonilno stališče do besedilnovrstnih metod splošno znano, velja pri jezikoslovcih in literarnih teoretikih — tako evropskih kot slovenskih — proučevanje funkcijskih vrst jezika ali besedilnih vrst zelo moderno.⁶

Slovaški stilistik Jožef Mistrik razlaga nastajanje, spreminjanje in razvijanje besedilnih vrst (žanrov) zelo preprosto: "Ko kdo hoče v povezanem besedilu izraziti svoja čustva, nazore, veselje, žalost ali sporočiti svoje znanje, izkušnje, naredi to z najprimernejšimi jezikovnimi sredstvi. Ko potem kdo drug hoče to narediti, uporabi prav taka, že preizkušena sredstva, uveljavi pa tudi svoja sredstva. Tako se oblika povezanega besedila razvija, spreminja in uveljavlja."⁷ Nastajanje vrst ali žanrov in njihov razvoj ponazarja še z zanimivo prisposodbo iz slaščičarstva: "Gostitelj speče za svojega gosta potico. Gostu je potica všeč, in tudi sam speče tako potico. Prvotni recept pa prilagodi svojemu okusu; doda ali odpravi kak priokus. Potica kot žanr se širi naprej, njena oblika se pri tem predeluje, ne spreminja. Nastaja veliko slaščičarskih žanrov: torte, obloženi kruhki, piškoti itd."⁸ To razmišljanje lepo pojasnjuje, kako se besedilna vrsta spreminja glede na avtorjev namen, naslovnika in druge okoliščine, kako se povezuje z drugimi vrstami ali razceplja na več vrst. Hkrati pa tudi kaže, kako težko so besedilne vrste ulovljive bodisi z miselnimi bodisi z empiričnimi metodami.

Če hočemo o besedilnih vrstah stvarno razpravljati, je treba določiti merila za razlikovanje med njimi. V Toporišičevi *Slovenski slovnici* iz leta 1984 so ta merila predstavljena zelo izčrpno: 1. funkcijska zvrstnost (leposlovje, znanost, publicistika, praktično sporazumevanje), 2. dolžina besedila, 3. razčlenjenost (razdeljenost na poglavja, podpoglavja, skupine odstavkov in odstavke; poudarjenost delov besedila s posebnimi vrstami črk), 4. izbira besed, 5. ohlapna ali tesna zvezanost besedil, 6. sporočevalni postopki (pripovedovanje, opisovanje, razglabljanje), 7. priložnostne lastnosti (naslov, vidni ali slušni prenosnik), 8. ton pisanja (humor, ironija, žalost, jeza, prepričanje, hinavstvo, prilizovanje).⁹

Oglejmo si ta merila še natančneje. Za določanje besedilne vrste je pomembna dolžina besedila. Novele ni mogoče napisati na eni strani, basen pa ne more biti dolga kot novela. Statistika slovenskih kratkih pripovedi kaže, da te obsegajo od 1000 do 8000 besed.¹⁰ Roman paje po E. M. Forsterju definiran kot besedilna vrsta, ki ima nad 50.000 besed.¹¹

Z naslovi in vrstami tiska je pogosto nakazano, kako je besedilo razčlenjeno na uvod, jedro, zaključek ali na razlago in ponazoritve oziroma na avtorjev govor in govor oseb. Prvemu se pravi vodoravna, drugemu pa navpična ali tudi globinska razčlenjenost. Strokovni članek je izrazito grafično oblikovan, časopisni komentar pa ni tako razkosan in grafično raznolik.

⁵ Povzelo po srbohrvaškem prevodu Rahtinovega članka *Problemi govornih žanrov*, Treci program Radio Beograd 1980 št 47, str. 233-270.

⁶ Naštejmo samo nekaj najbolj značilnih del o problemih funkcijskih vrst in besedilnih vrst J. Dular: *Zvrstnost slovenskega jezika*, Slovenski jezik, literatura in kultura, Ljubljana, 1974, str. 69-74; T. Korošec: *Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila*, disertacija, 1976; M. Kmecl: *Novela v literaturi teoriji*, Maribor, 1975; G. Kocijan: *Kratka pripovedna proza od Trdine do Kersnika*, Ljubljana, 1983; P. Pavličič: *Književna genologija*, Zagreb, 1983; M. Košir: *nastavki za teorijo novinarskih vrst*, Ljubljana, 1988.

⁷ Jožef Mistrik, *Jazik a reč*, Bratislava, 1984, str. 326.

⁸ Prav tam.

⁹ Jože Toporišič: *Slovenska slovnica*, Maribor, 1984, stro. 625-626.

¹⁰ Matjaž Kmecl, *Mala literarna teorija*, Ljubljana 1976, str. 292.

¹¹ Gregor Kocijan, *Kratka pripovedna proza od Trdine do Kersnika*, Ljubljana, 1983, str. 254.

RAZPRAVE IN ČLANKI

Za besedilno vrsto je tudi pomembno, katere vrste besed so v njej in kako so stavki povezani v povedi in povedi v celoto besedilo. Primerjajmo glede na to dva spisa.

V knjižnici sem si sposodila Piko Nogavičko. Prebrala sem jo kar petkrat. Grozno so mi bile vseč njene spretnosti. Poskušala sem jih tudi sama. Naučila sem se stojo na rokah. V nedeljo sem pojedla kosilo z levo roko. Razmišljala sem, če bi tak spis napisala z levo roko, vendar sem ga potem kar z desno.

Ko Savinja zapusti Logarsko dolino, zavije proti jugovzhodu in teče po ozki gorski dolini v Gornjegrajsko kotlino. Tu se ji pri Nazarjih pridruži Dreta, ki priteče iz Zadrečke kotline. Sicer je tod več prostora za njive in travnike, vendar dajejo ljudem glavni zaslužek bujni iglasti gozdovi.¹²

Spisa imata približno po petdeset besed. V prvem so same vsakdanje besede, v drugem pa strokovni izrazi in zemljepisna lastna imena (jugovzhod, iglasti gozdovi, Logarska dolina, Gornjegrajska kotlina, Zadrečka kotlina). Glagoli v prvem spisu so v pretekliku, v drugem pa v sedanjiku, ki pomeni brezčasnost. V prvem spisu sta samo dva veznika, v drugem pa jih je pet in še en oziralni zaimek v vezniški vlogi. Iz tega popisa jezikovnih sredstev v besedilih vidimo, kako se besedilne vrste razlikujejo po jezikovnih sredstvih: pripoved ima preprosto ubesedovanje in zgradbo povedi, razlaga pa specializirano besedje in zapleteno zgradbo povedi.

Takšnega zraščanja med besedilno vrsto in jezikovnimi sredstvi je še veliko. Za pesmi so pogosto značilne urejenost menjavanja naglašanih in nenaglašanih zlogov ter besede v prenesenem pomenu (metafore), za humoreske odmiki od norme knjižnega jezika. V umetniški prozi je mogoče prepletanje socialnih zvrsti jezika; avtorska besedaje v knjižnem jeziku, v govoru oseb pa so besede in oblike, značilne za okolje, iz katerega oseba izhaja. V znanstvenem besedilu so lahko kombinirani celo razni jeziki: navedki smejo biti v izvirnih jezikih, povzetek pa je preveden v enega ali več svetovnih jezikov. Besedilna vrsta se dostikrat pokaže že kar v naslovu: umetnostne vrste imajo v naslovih samo namige ali skrita sporočila, novinarske se odlikujejo po obvestilnem bogastvu naslovov, za strokovne vrste so značilni preprosti in stvarni naslovi. Veliko besedil vsebuje poleg jezikovnih tudi nejezikovna sredstva: slikanice, stripi ali reklame imajo slike oziroma risbe, v znanstvenih delih so pogosto grafi, sheme, preglednice.

Besedilne vrste se razlikujejo tudi po tonu, tj. po razodevanju avtorjevega duševnega stanja. Humoreska se po vedrini razlikuje od drugih kratkih prepovedi, satira pa od nje po posmehljivosti, jezljivosti, zajedljivosti; novinarska glosa po ironičnosti, ogorčenosti od komentarja, strokovna polemika po bojevitosti, ostrini od diskusije itd.

Sodobni besediloslovci grobo delijo besedilne vrste po funkcijskih zvrsteh (sopomenka: *funkcijski stili*; slovaško: *funkčne štyly*; angleško: *registers*). Pri tem gre za razdelitev po zunajjezikovnem merilu: po področjih človeškega delovanja. Število funkcijskih zvrsti je pri posameznih jezikoslovcih različno. Jože Toporišič glede na slovensko slovničarsko izročilo razlikuje štiri funkcijske zvrsti: praktično sporazumevalno, strokovno, publicistično in umetnostno. Izhaja od sporazumevanja v vsakdanjem življenju in delovni praksi in prehaja k čedalje bolj specializiranim načinom ubesedovanja. Boris Urbančič po češkem jezikoslovju prevzema pet funkcijskih stilov: konverzacijski, strokovni, publicistični, poslovni in umetnostni stil.¹⁴ S tem odpira poleg jezikovne norme tudi vprašanja slogovne ustreznosti. Tudi bosenski jezikoslovec Branko Tošović razlikuje pet funkcijskih stilov z več podstili: književnega s proznim, pesniškim in dramskim, publicističnega z novinarskim in ozko publicističnim, znanstvenega s strogo znanstvenim (akadamskim), učbeniškim in poljudnoznanstvenim, administrativnega s pravnim, družbenopolitičnim, diplomatskim, poslovnim in personalnim ter pogovornega.¹⁵ Slovaški stilistik Jožef Mistrik pa

¹² Po *Cicibanu* in zemljepisnem učbeniku.

¹³ Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor, 1984, str. 21-22.

Boris Urbančič, *O jezikovni kulturi*, Ljubljana, 1987³, str. 94-102.

¹⁵ Branko Tošović, *Funkcionalni stilovi*, Sarajevo, 1988, str. 79-85.

RAZPRAVE IN ČLANKI

razlikuje sedem funkcijskih stilov: dva objektivna (znanstveni in administrativni stil), tri objektivno-subjektivne (publicistični, govorniški in esejistični stil) in dva subjektivna (pogovorni in umetnostni stil).¹⁶ Zdi se, da različno število funkcijskih stilov nastaja zaradi različnega videnja problematike pa tudi zaradi različne družbene uveljavljenosti posameznih jezikov.

Poleg funkcijskih zvrsti so za klasifikacijo besedilnih vrst pomembni tudi sporočevalni postopki (slovaško: *slobove postupy*; nemško: *Darstellungsarten*). To so načini, kako so teme prijetе in iz katerega zornega kota (perspektive) obdelane. Pri pripovedovanju se podajajo v času potekajoči doživljaji in pripetljaji; pri opisovanju se prikazujejo sočasno bivajoči deli, lastnosti; pri razlaganju se pojavi povezujejo v vzročno-posledična razmerja; pri poročanju gre za zgoščevanje dejstev in podatkov itd. Sporočevalni postopki se s funkcijskimi zvrstmi malo ujemajo, v veliki meri se z njimi križajo.

Prav tako kot glede števila funkcijskih zvrsti so tudi glede števila sporočevalnih postopkov različna mnenja. Jože Toporišič razlikuje tri glavne: pripovednega in razglabljalnega. Omenja pa tudi njihovo nadrobnejšo členitev; podajanje, ugotavljanje, zatrjevanje; poročanje, opisovanje, pripovedovanje, prikazovanje, referiranje; ponazarjanje, primerjanje, strnjanje, posploševanje, sklepanje; utemeljevanje, dokazovanje, ovrženje, razkrinkovanje; komentiranje, utemeljevanje; prošnja, spodbujanje, pozivanje, zahtevanje, navajanje, velevanje; vpraševanje.¹⁷ Janez Dular predstavlja v srednješolskih učbenikih štiri slogovne postopke: opisovanje (deksripcija), pripovedovanje (naracija), poročanje (raportiranje) in razlaganje (eksplicacija). Precej znanaje tudi Heinemannova razdelitev sporočevalnih postopkov (*Darstellungsarten*) glede na objektivnost in subjektivnost prikazovanja in glede na dinamičnost in statičnost: pripovedovanje in poročanje ter opisovanje in orisovanje. Ta simetrična klasifikacijaje zelo preprosta in pregledna, toda pri globljem razčlenjevanjuji je treba pridruževati še vmesne in dodatne sporočevalne načine: opisovanje poteka, označevanje, razpravljanje ipd.¹⁸

Za predstavljanje besedilnih vrst učencem v šolah, zelo ustreza klasifikacija besedilnih vrst glede na sporočevalne postopke in funkcijske zvrsti. Za podlago te klasifikacije smo vzeli Mistrlikovo delitev sporočevalnih postopkov in Toporišičevo delitev funkcijskih zvrsti. Klasifikacije besedilnih vrst z matriko (podobne razčlenitve po stolpcih in vrsticah, kotje v Mendeljejevem periodičnem sistemu kemičnih prvin) so priljubljene, ker so pregledne in dopuščajo celo zamišljanje novih, še ne razvitih besedilnih vrst. Neposredno spodbudo za to klasifikacijo smo dobili v obravnavi besedilnih vrst pri Jani Hoffmannovi v češki slovnici iz leta 1987.¹⁹

DVOGOVORNOST

Praktično sporazumevanje	vprašanja in odgovori, zasebni pogovor, debata, telefonski pogovor
Publicistka	intervju, anketa
Znanost	diskusija, polemika
Književnost (umetnost)	dvogovor v pripovednem delu, dramski prizor

PRIPOVEDOVANJE

Praktično sporazumevanje	pripovedovanje doživetij in prigod, zapisi v dnevnik, spomini
Publicistika	reportaže
Znanost	kronika, življenjepis

¹⁶ Jožef Mistrlik, *Stylistika*, Bratislava, 1985, str. 419-544

¹⁷ Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor, 1984, str. 626.

Wolfgang Heinemann, *Das Problem der Darstellungsarten*, V: Wolfgang Heisher und Georg Michel: *Stilistik der deutschen Gegenwartssprache*, Leipzig, 1979, str. 268-300.

¹⁹ Jana Hoffmannová, *Druhy textu*. V: *Mluvnice cestiny 3*, Praha, 1987, str. 638-644.

RAZPRAVE IN ČLANKI

Književnost anekdota, basen, šala, pravljica, pripovedka, novela, črtica, kratka zgodba (short story), povest, roman

OPISOVANJE

Praktično sporazumevanje opis stvari, opis opravila, priporočanje prosilca
Publicistika opis izgubljene stvari ali živali, tiralica, potopis
Znanost opis rudnine, rastline, živali v strokovnem delu
Književnost oris, pejzaž, oznaka v književnem delu, idila

RAZLAGANJE

Praktično sporazumevanje navodila za uporabo, kuharski recept, načrt za delo
Publicistika komentar, glosa, ocena (recenzija)
Znanost referat, esej, članek, razprava, študija, disertacija

POROČANJE

Praktično sporazumevanje objava, vabilo, jedilni list, urnik, okrožnica, pismo, brzojavka
Publicistika novica (vest), poročilo, vremenska napoved, oglas, reklama
Znanost bibliografija, povzetek

Ta razvrstitev obsega samo del besedilnih vrst; tu jih je zajetih približno šestdeset, vseh pa je približno dvesto,²⁰ morda celo več. Boris A. Novak²¹ daje vzorce 62 pesniških oblik, France Novak pa našteva imena 90 poslovnih in uradovnih besedilnih vrst.²² Nekateri nastajajo na novo, npr. fantastična pripoved, kolumen, televizijska drama, druge padajo v pozabo, npr. ekloga, eksempel, vodvil. Zelo pisan in zapleten je sistem književnih vrst. Te se posebej obravnavajo v literarni teoriji. Premišljeno in natančno oblikovanje zahtevajo poslovne, uradovne, diplomatske in pravne besedilne vrste. Tudi za sestavljanje in razlaganje teh besedil so na voljo posebni priročniki.

Nazadnje si še oglejmo, kako besedilne vrste spoznavajo predšolski in šolski otroci. Že majhen otrok se nauči drugače vesti, kadar *poje Ringa-raja* kakor kadar je kaj vprašan ali mu je kaj ukazano. Pozneje se otroci brez težav naučijo razlikovati televizijsko risanko in poročila, film in reklamo, slikanico in strip, novice in oglase, pravljico in lekcijo v učbeniku itd. Težave pajim lahko povzročajo razlikovanje bajke in legende, basni in živalske pripovedke, pripovedi in poročila ali sestavljanje obnove, doživljajskega spisa, referata itd.

Glavna besedilna vrsta v šoli je spis (sopomenka: *prosti spis*). Od razreda do razreda pa učenci spoznavajo in osvajajo več vrst spisov: doživljajski spis, domišljijski spis, obnova, opis, oris, oznaka, poročila, razlaga, razprava, referat, intervju, pismo idr. Učitelj daje učencem pred pisanjem spisa okvirna navodila, kako naj oblikujejo svoje besedilo, po pisanju pajim pove oceno, kako so bili pri tem uspešni. Tako se privajajo na pisanje te ali druge vrste spisa.

Učenci seveda ne znajo kar takoj razločevati vrst spisov. Oglejmo si zgled mešanja razlage in pripovedi: *Jesen se začne 21. septembra. Dnevi se krajšajo in noči daljšajo. Listje rumeni in odpada z dreves. V jeseni hodimo v gozd po kostanj in gobe. Jesenje moj najljubši čas.* Včasih v teh mešanih spisih prevladuje stvarno podajanje nad osebnim: *Po vrtu skače kos. ki ga padanje temperature ne*

²⁰ Približno 200 besedilnih vrst (žamov) prisojajo Jožef Mistrík sodobni slovaščini (*Moderni slovenščina*, Bratislava, 1984, str.224).

²¹ Boris A. Novak, *Oblike sl'eta*, Ljubljana, 1991.

²² *Poslovni in uradovni jezik*, Ljubljana, 1980, str. 9-12.

RAZPRAVE IN ČLANKI

*moti tako kot ptice selivke. Včasih pa čustveno barvanje prevladuje nad stvarnim sporočilom: Republikama tvoj ta in ta rojstni dan tipoklanjamo šopek najlepših cvetic splantaž naših uspehov.*²³

Mogoče je tudi mešanje besedilnih vrst, narejeno za doseganje presenečenja. Vzemimo tale zgled: *Kralj Matjažje vprašal kraljico Alenčico: "Kako da si pri teh letih še suha kot trska, jaz sem pa tako rejen?" "Enemon, Enemon, toje moja skrivnost!" je zažvrgolela kraljica. To je očitno hoteno križanje pripovedke in reklame.*

Pri nekaterih besedilnih vrstah, povezanih z običaji, se uporabljajo stalni obrazci. Vzorec voščila je približno takle: *Iskreno Vam voščim vse najboljše za Vaš štiriindvajseti rojstni dan. Če pa so učenci spodbujeni, sestavljajo voščila, ki so bolj prilagojena naslovniku: - Dragi Martin, vse najboljše za tvoj štirinajsti rojstni dan. Lepo praznuj. Želim ti, da bi zmeraj zadeval na koš in postal najboljši košarkar na svetu. - Spoštovani gospod profesor! Želim vam, da bi napisali še veliko dobrih bukvic, da bi bili zmeraj dobre volje in da ne bi dobivali sivih las zaradi porednosti svojih učencev.*¹⁴

Kakor odrasli pišejo parodije ali travestije in si izmišljajo antiromane ali antidrame, tako tudi domiselni učenci sestavljajo skažene besedilne vrste. Oglejmo si primer otroške vremenske napovedi:

*Jutri bo pretežno oblačno. Opoldne bo začelo deževeti. Zvečer ob 6. uri bo nehalo deževeti. Luže bodo izginile do petka*²⁵

Podobno kot med klasična književna dela prodirajo tudi manj vredna, npr. *Muhoborci* ali *Tarzan*, se tudi v šolsko spisje ali v šolska glasila vrivajo grafiti, leteča pošta, "plonklistki", prvoparilske laži ipd. Oglejmo si zgled takega besedila:

*V soboto smo šli na Triglav. Ob Sedmerih jezerih je bila velika gostija. Jezera so dvignili in podnje postavili gorilnike. Jezera so zavrela, v vrelo vodo so vrgli zelenjavo, po eno argokocko in nekaj krav. Potem so člani gorske reševalne službe delili juho.*²⁶

Kot smo iz teh primerov videli, poteka osvajanje besedilnih vrst v šoli zelo dinamično.

France Žagar

UDK 82.08:801.73

Summary

DEFINING, CLASSIFYING AND LEARNING ABOUT NEW PARTS OF SPEECH

The article discusses various definitions and school classification, with regard to the communicative classifications of the parts of speech. The second part of the article unveils the author's criteria for an appropriate procedures and functional usages.

²³ Več o tem v članku *Štvarno poročanje v nižjih razredih osnovne šole*. V: Sporočanje na razredni stopnji osnovne šole, Ljubljana, Zavod R Slovenije za šolstvo, 1991, str. 10-15.

²⁴ France Žagar, *Voščilo*, Prosvetni delavec, 19. 1. 1987.

⁹⁵

Milena Blažič (ur.), *Veliki mali pesniki*, Literarni razred 2. a na OŠ Trnovo, 1991, str. 35.
Ta prvoparilska laž je bila na tekmovanju v Mirni na Dolenjskem razglašena za najboljšo, Delo, 4.4. 1991.

IN MEMORIAM

Stane Suhadolnik

(20.11.1919- 10. 8.1992)

svoji zadnji razpravi **Kdo je avtor kritike Primčevih Branj?**, ki je pravkar izšla v Miklošičevem zborniku (1992), je Stane Suhadolnik še zadnjič dokazal svoje globoko poznavanje slovenskega knjižnega besedišča; kot zmeraj v svojih prispevkih je svoja sklepanja oprl na zanesljivo gradivo in dognanja izrazil jasno, prepričljivo in ubrano. In s kolikšno radovednostjo smo pričakovali njegove redakcijske pripombe h geslom črke B novega pravopisnega slovarja. A utegnil je pregledati samo nekaj strani. In kako so bili zaskrbljeni sodelavci Enciklopedije Slovenije, ko je še iz bolnišnice naredil zadnjo parafno pod nekaj člankov za 6. knjigo. Odšel je res sredi dela in načrtov.

Stane Suhadolnik se je rodil v Borovnici, toda za nas je bil doma z Verda. Bil je gojenec Škofovih zavodov v Šentvidu, kjer je leta 1939 maturiral. V gimnaziji in še nekaj let kot študent je tudi pesnikoval, vendar sta ga njegova učitelja Breznik in Šolar (na univerzi tudi Ramovš) s svojim delom in zgledom usmerila v svet slovenistike, kiji je ostal zvest do konca.

Zaradi vojne je moral študij po treh letih prekiniti, tako daje diplomiral šele 1946, ko je že leto dni poučeval na nižji gimnaziji v Kamniku. Takrat sta ga Fran Ramovš in Jakob Šolar tudi že povabila k sodelovanju v pripravi gradiva za Slovar slovenskega knjižnega jezika. Vendar je trajalo še več kot desetletje, da se je temu delu lahko v celoti posvetil. Poučeval je tri leta na gimnaziji v Celju in osem let na slovenski in italijanski gimnaziji v Kopru. V tem času je začel zbirati slovensko pomorsko izrazje, kije bilo pozneje vključeno v slovarsko kartoteko Inštituta za slovenski jezik SAZU; ukvarjal se je tudi z jezikovnim in etnološkim raziskovanjem slovenske Istre. O vprašanih kulture slovenskega izražanja je objavljal prispevke v Slovenskem Jadranu (1952) in v Istrskem tedniku; s svojimi jezikovnimi komentarji je sodeloval pri več izdajah založbe Lipa v Kopru.

Sistematično se je Suhadolnik lotil slovenskega knjižnega slovaropisja leta 1959, ko je dobil stalno mesto na Inštitutu za slovenski jezik SAZU; tu je bil asistent, višji strokovni sodelavec in od leta 1975 svetnik. Kot član in tajnik glavnega uredniškega odbora SSKJ je od upokojitve 1982 skrbel za usklajeno delovanje vsefaz in postopkov pri nastajanju slovarja, za uvajanje in usposabljanje novih redaktorskih moči; pri slovarju je delal tudi v zadnjem desetletju, ko so postale njegove leksikografske izkušnje po smrti Antona Bajca in Jakoba Riglerja še posebno dragocene (prim. F. Jakopin, **Sklepna beseda**, SSKJ 5, 1991, str. 1053-1055).

V zvezi s pripravami poskusnega snopiča SSKJ in redakcijo prve knjige (1970) je Stane Suhadolnik objavil v Jeziku in slovstvu (in drugod) več prispevkov, ki razkrivajo načela in metode slovenskega knjižnega slovaropisja. V soavtorstvu z Marijo Janežičje izšla njegova temeljita obravnava **Plasti in pogostnost leksike** (JiS 1962/63); v Sodobnosti (1963) je pisal bolj splošno o problemih slovenske leksikografije, medtem ko je v JiS 1966, 1968 že konkretnje predstavil zasnovo SSKJ (**Akademijin slovar slovenskega knjižnega jezika**, **Koncept novega slovarja slovenskega knjižnega jezika**) in je ob izidu SSKJ I (1970) predaval na VI. poletnem seminarju SJLK o temi **Besedni zaklad slovenskega knjižnega jezika**.

Čeprav je Stane Suhadolnik največji del svojih leksikografskih prizadevanj in obsežne vednosti o slovenskem jeziku vokal v SSKJ 1-5, se je s svojimi prispevki vidno uveljavil tudi na številnih drugih področjih, ki obravnavajo slovensko besedišče, njegovo podobo v posameznih obdobjih, strokah in leposlovnih delih, ali njegovo slovarsko obdelavo. Tako je mogoče naštetih vsaj še deset bolj ali manj

IN MEMORIAM

samostojnih jeziko(slo)vnihi območij, kjer bo ostala pomembna sled njegovih posegov: besedišče Prešernovega obdobja, zgodovina slovenskega slovaropisja, slovenska terminologija, praktično krajevno imenoslovje, analiza besedišča v leposlovnih delih, Slovenski pravopis, Enciklopedija Slovenije, Slovenski biografski leksikon, redakcijsko sodelovanje pri Slovarju stare knjižne prekmurščine in pri Kastelec-Vorenčevem slovarju.

Verjetno ni na Slovenskem nobene tako vsestransko zamišljene, premišljene in do vseh nadorbnosti izdelane in urejene kartoteke kot je Suhadolnikova o Prešernovem jeziku (hrani jo Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU), na podlagi katere je mogoče sestaviti Prešernov slovar. Kot neobdelano izpisano besedišče je iz nje leta 1985 izdal **Gradivo za Prešernov slovar**, medtem ko je v Obdobjih 8, 1988, 325-336, kartoteko predstavil in nakazal pot za njeno uporabo; vse to bo zdaj, ko avtorja več ni, ostalo trdna opora in napotek za nove pisce slovarja.

V neposrednem stiku z besediščem Prešernove dobe je tudi Suhadolnikova razprava **Kopitarjeva (dopisovalna) slovenščina** (SR 29, 1981, 171-186), v kateri je zbral zajetno količino Kopitarjevega slovenskega besedja (in povedi), raztresenega po njegovih latinskih in nemških besedilih. Veliko novih jezikovnih podatkov in primerjav glede ugotavljanja Smoletovih sodelavcev je nanizal v razpravi **Linhartov Matiček v izdaji 1840** (Obdobja 2, 1981, 475-489); ker gre tudi za prvo slovensko knjigo v gajici (pol naklade) je seveda zanimiva tudi obravnava razmerja med tradicionalno bohoričico in novo pisavo. Tudi prispevek **Levstikov odnos do Prešernovega jezika in njegovi posegi vanj, zlasti ob Klasju** (Levstikov zbornik, 1982, 105-118), spada še v ta sklop.

Vzporedno z reševanjem sodobnih slovaropisnih vprašanj se je Stane Suhadolnik ukvarjal tudi z razčlenjevanjem dosežkov starejšega slovenskega slovarstva. Omeniti je treba članek **Cigaleto besednjak** (JiS 1959/60, 225, 230), v katerem govori o virih zanj (V. Vodnik in drugi) in o zgodovini nastanka, prispevek o **Pleteršnikovem slovarju** v Enciklopediji Jugoslavije (6, 1965, 515) in še posebej temeljito študijo o **Glonarjevem slovarju 1936** (Obdobja 5, 505-517), kije prvi slovenski enojezični slovar in pomeni kljub improviziranosti in nesistematičnosti precejšnjo novost v slovenskem slovaropisju; in Suhadolnik mu je izkazal vso naklonjenost in mu naštetih pomanjkljivosti ni prehudo zameril.

Območje slovenskega strokovnega in znanstvenega izrazja je bilo Suhadolniku vedno blizu, saj spada članek o pomorskem izrazoslovju v Slovenskem Jadranu med prve njegove objave. Bil je cenjen leksikografski svetovalec v več terminoloških komisijah, o deležu jezikovnih strokovnjakov pri terminoloških slovarjih pa je razpravljaval v prispevku **Sodelovanje slovenskih jezikoslovcev pri začetkih sodobne zdravstvene terminologije, zlasti ob Mirku Černičju** (Medicinski razgledi, 23, 1984, supl. 8, 773-779). Precejšnjo terminološko ledino je moral Suhadolnik (skupaj s T. Koroščem) orati pri sestavljanju **Vojaškega slovarja** (1977).

Svoje leksikografske izkušnje je Suhadolnik uveljavil tudi pri zapisovanju krajevnih imen, najprej kot svetovalec pri **Krajevem leksikonu Slovenije, 1-4** (Roman Savnik -1968-1980) in pozneje kot soavtor priročnika **Slovenska krajevna imena** (CZ, 1985).

Kot z besediščem Prešernovega obdobja se je Stane Suhadolnik s posebno ljubeznijo ukvarjal tudi z vlogo besede v Cankarjevih in Tavčarjevih delih. Tako je v svoji študiji **Beseda sonce v Cankarjevih delih** (Obdobja 4/2, 1983, 223-242) ugotovil, da je **sonce** ključni leksem pri Cankarju, da nastopa v njegovem delu kar 1500-krat, ali povprečno na vsaki peti strani njegovih zbranih besedil. Raziskal je sintagmatsko in širše skladenjsko okolje **sonca**, njegovo vlogo kot stilnega sredstva in razvrstil tipe Cankarjevega leposlovja glede na pogostnost rabe besede **sonce**. Drugačnemu cilju se je hotel približati v nekaj let starejšem prispevku **Frekvenčna analiza besedišča v Tavčarjevi povesti Cvetje v jeseni** (SR 22, 1974, 31-40).

Od leta 1973, ko je postal član pravopisne komisije pri SAZU, se je Suhadolnik neprenehoma ukvarjal tudi z vprašanji slovenskega pravopisja in pravorečja. Po znanih homatijah, ki so se po letu 1975 spletele okrog Načrta pravil za novi slovenski pravopis (prim. gradivo, ki sta ga v tej zvezi v SR 1977 in 1978 objavila J. Rigler in J. Toporišič), je z umirjeno preudarnostjo pripomogel, da

IN MEMORIAM

je prišlo leta 1981 do objave **Načrta** (uredili so ga J. Rigler, S. Suhadolnik in J. Toporišič) in javne razprave o njem. Tvorno je od leta 1982-1989 sodeloval tudi v novi pravopisni komisiji, kije na podlagi pripomb javne obravnave predelala **Načrt** in ga izdala kot **Slovenski pravopis 1 - Pravila** (1990); do prvih dni julija letos je sodeloval pri izdelavi slovarskega dela SP. Da ga je slovenski pravopis privlačil tudi širše in v zgodovini, je dokazal v svojem izbrusenem in z obilico novih podatkov podprtem spisu **Utrditev in uzakonitev Slovenskega pravopisa leta 1937** (Obdobja 7, 1987, 499-506); tu je orisal razpoloženje slovenistične strokovne javnosti (v kritikah) po izidu Breznik-Ramovševega SP 1935 in vlogo Šolarjevega posega v to dogajanje ter spremembe, ki so bile vpeljane v "malo" izdajo SP 1937.

Po kritičnih pripombah glede jezika in ureditve geselskih člankov v poskusnem snopiču in zlasti v prvi knjigi Enciklopedije Slovenije (1987) je uredništvo našlo za to področje na Slovenskem gotovo najbolj usposobljenega strokovnjaka (ki ga je to delo tudi pritegnilo) — Staneta Suhadolnika. Že v naslednji knjigi je bilo mogoče prepoznati blagodejen vpliv njegove sistematike, jezikovnega znanja in enciklopedijske stilistike; še pomembneje pa je, da se je njegova poklicna in delovna odgovornost samodejno prenesla na sodelavce ES. Za ES je tudi sam obdelal precej iztočnic; in usoda je hotela, da je bil njegov zadnji članek prav LEKSIKOGRAFIJA, kije podaril svoje intelektualno življenje.

Manj znano je, da je Suhadolnikov delež tudi pri Slovenskem biografskem leksikonu velik in pomemben. V zadnjih štirih zvezkih je obdelal enajst osebnosti iz slovenske kulturne preteklosti, od katerih se je večina ukvarjala tudi s slovaropisjem ali vsaj z zbiranjem slovenskega besedja. Poudariti je treba, da je Suhadolnik napisal skoraj vse te članke na osnovi novega rokopisnega gradiva in da bi združeni sestavljali lep mozaik o slovenskem slovaropisnem izročilu. Gre za tale imena (po abecedi): Ivan Tominec, France Tomšič, Franc Verbinc, Gregor Vorenc, Anton Wolf Matevž Wolf, Mihael Zagajšek, Janez Zalokar, Josip Zidar, Jakob Zupan, Tomo Zupan.

Na koncu ne gre prezreti Suhadolnikovega dela pri slovenskih zgodovinskih slovarjih. Ko je Vilko Novak pripravljal za izdajo poskusni snopič **Slovarja stare knjižne prekmurščine** (1988), so bile Suhadolnikove redakcijske izkušnje dragocene tudi tu, saj je šlo v marsičem za čisto nove prijeme enojezičnega, vendar glede na osrednjo knjižno slovenščino diferencialnega zgodovinskega slovarja. Se več svojega znanja in časa je Suhadolnik naklonil Kastelec-Vorenčevemu **Latinsko-slovenskemu slovarju**, ki ga je pred več kot desetimi leti obrnil Jože Stabej, tako da zdaj izhaja iz slovenskih iztočnic. Zelo obsežen rokopis (1600) strani ni bil dokončan; pri dopolnjevanju in zapletenem redakcijskem usklajevanju je bilo Suhadolnikovo pero nenadomestljivo: in odložiti ga je moral, ne da bi dočakal izid tega pomembnega slovarja.

Franc Jakopin
Ljubljana

ANKETA

Anketa o položaju hrvaščine/srbščine v slovenski šoli*

*R-evija *Jezik in slovstvo* se z naslednjo anketo vključuje v razpravo o prihodnji usodi doslej v petem razredu slovenskih osemletk poučevanega (in letos v javnosti zavračanega) predmeta "srbohrvaški jezik", da bi po svojih močeh in z ljubeznivo pomočjo vseh povabljenih, ki so se na anketo odzvali, pripomogla k čim ustrežnejši rešitvi tega vprašanja. Uredništvo se je želelo izogniti poudarjeno političnemu utemeljevanju pri napadanju ali obrambi tega predmeta, kakršno je prevladovalo v dosedanji javni razpravi. Deloma zato, ker to utemeljevanje dobro poznamo iz javnih občil, deloma pa zato, ker smo želeli ugotoviti, ali je mogoče (in kakšno je) iz posameznih strok izhajajoče utemeljevanje. Odločili smo se, da za sodelovanje poprosimo nekaj uglednih osebnosti iz slovenistike, pedagogike, didaktike, sociologije, komunikologije in zgodovine, za katere smo bili prepričani, da bi s svojim kritičnim razmišljanjem lahko prispevali k poglobljeni osvetlitvi tega vprašanja in ponudili predloge za njegovo takšno ali drugačno rešitev.

Vprašanja so tematsko razdeljena v več skupin: prve tri vsebujejo ožja strokovna vprašanja o funkciji, položaju, vsebini in organizaciji (dosedanjega in morebiti prihodnjega) poučevanja tega predmeta, zadnja pa širša vprašanja o razvojnih usmeritvah slovenske države, v funkciji katerih bi moral biti tudi šolski sistem.

Uredništvo ni želelo natanko predpisovati oblike odgovorov, ampak je dopustilo odgovore na vsako vprašanje posebej ali pa strnjene v enotno besedilo, razčlenjeno samo po tematskih sklopih, ustrežajočih skupinam vprašanj. Pri tem si je seveda želelo odgovore na čim več postavljenih vprašanj, vendar pa je dopustilo tudi možnost odgovarjanja samo na tista vprašanja, ki so bližja osebni strokovni usmeritvi sodelujočih. Uredništvo je v želji, da bi bila anketa čim bolj odprta dopustilo tudi morebitno razmišljanje o kakem vprašanju, ki v anketi ni bilo postavljeno, a bi sodilo v okvir zastavljene problematike in bi se sodelujočim zdelo pomembno. Odgovore na postavljena vprašanja objavljamo v izvirnih zapisih, kot so prispeli na naslov uredništva.

K anketi je povabilo 20 strokovnjakov, med njimi tudi slaviste - praktike, iz Slovenije in zamejstva. Do roka smo dobili devet odgovorov, zato bomo morebitne kasneje prispele odgovore objavili v naslednji številki *Jezika in slovstva*. Vsem sodelujočim se uredništvo lepo zahvaljuje.

Odgovore, ki so bili podani v anketni obliki, bomo podali pod zastavljenimi vprašanji, z naslednjimi kraticami: Berta Golob (G), dr. Jože Pogačnik (P), Vika Slabe (S); nekaj odgovorov na zastavljena vprašanja je vzeti iz razmišljanja o pouku slovenščine v osnovni šoli, dr. Jože Toporišič (T) abecedno urejene pa prispevke Petra Kolška, dr. Borisa Paternuja, dr. Brede Pogorelec, dr. Janeza Rotarja in dr. Ade Vidovič-Muha.

Uredništvo *Jezika in slovstva*

Šw? V 7; 0d10Z.tTi_o_Sr0k0Tnsg; f,cU Re p ubli ke 3louc_nij e za vzgojo in izobraževanje (17. decembra 1992), da se srt d rrvask, jezik izloc, iz osnovnosolskega predmetnika, anketa ni več neposredno aktualna, seje uredništvo JiS-aoJločilo, da jo zaradi strokovnega razmišljanja objavi, kot je bilo prvotno mišljeno.

A N K E T A

Skupina A: vloga predmeta

1. Ali menite, da ima ustrezno zasnovano učenje hrvaščine/srbščine lahko kakšen pomen in vlogo za boljše obvladanje slovenščine kot maternega jezika?

(G) Ustrezno zasnovano učenje katerega koli, ne samo hrvaškega/srbskega jezika lahko pripomore k boljšemu poznavanju materinščine (primerjalni vidik).

(T) Ne. Srbokroatizme, ki nam niso potrebni, odpravljajo slovenistični jezikovni priročniki, kot so pravopis, slovnica, jezikovni kotički in taki priročniki, kakršnih eden zadnjih je Janeza Sršena.

2. Ali se je pri zagovarjanju predmeta hrvaški/srbski jezik oziroma njegovega položaja v slovenski šoli mogoče sklicevati na strokovno utemeljevanje ali pa gre samo za uveljavljanje politične usmeritve (npr. t. i. jugoslovenarstva ipd.)?

(G) Politične konotacije utegnejo ostati zelo vplivne, strokovnih utemeljitev pa ne bi smele preglasiti.

(T) Strokovnih argumentov za srbohrvaščino v osnovni šoli ni. Kolikor se kje srbohrvaščina bolj potrebuje, naj bo tretji (drugi) tuji jezik v srednji šoli (kakor nemščina, italijanščina, madžarščina na ustreznih sosednjih področjih, vendar prvi dve s prednostjo za položaj drugega jezika ob angleščini kot prvem tujem jeziku. Za rabo srbohrvaško pisane strokovne literature (zlasti prevodov v ta jezik) zadošča srbohrvaško-slovenski slovar, zabavna literatura se obvlada iz znanja srbohrvaškega jezika, kolikor ta prihaja v hišo s televizijo in stripi ter šundliteraturo.

(P) Vprašanje hrvaščine v slovenski šoli je samo strokovno, ni pa politično vprašanje. To vprašanje je v tem trenutku brez potrebe politizirano, za kar pa nista krivi ne hrvaščina in ne šola. Hrvaščina je po geografskem statusu in po kulturno-političnem pomenu na slovenskem ozemlju enakovredna nemščini, italijanščini ali madžarščini; je jezik sosedne.

3. Ali t. i. naravno učenje tega jezika, npr. na televiziji, ulici ipd., zadošča za njegovo obvlad-

anje; kaj menite o nevarnosti oziroma škodljivosti takšnega učenja za kulturo slovenščine?

(G) Naravno učenje katerega koli jezika (TV, družbeno okolje...) zagotovo pripelje do pasivnega znanja, kar zadošča za splošno sporazumevanje, ne pa tudi za zahtevnejše oblike komuniciranja. Kultura slovenščine ob nenehnem prejemanju hrvaškega/srbskega jezika po TV resnično slabi, to pa predvsem zato, ker ima slovenski živelj nadvse ohlapen odnos do maternega jezika. Vzrok: desetletja načrtovano zanemarjanje slovenščine.

(T) Na splošno zadošča. Nevarnosti ni pri tem nobene za kulturo jezika. Slengizme, kolikor niso sprejemljivi, je treba izkoreninjati v ustreznih poglavjih učnih pripomočkov slovenščine.

4. V čem naj bi bilo težišče smotrov pouka tega predmeta: v zmožnosti razumevanja hrvaških/srbskih besedil, zmožnosti aktivnega sporazumevanja v hrvaškem/srbskem jeziku, uzaveščanju razmerij/razlik med hrvaškim/srbskim jezikom in slovenščino, spoznavanju hrvaškega/srbskega leposlovja idr. ?

(G) Težišče smotrov pouka hrvaškega/srbskega jezika si predstavljam v uzaveščanju podobnosti in razlik med njim in slovenščino, prav tako v poznavanju leposlovja in drugih oblik kulture. V 70 urah si namreč nobenega jezika ni mogoče zares naučiti.

(T) Za poslovne stike naj gredo ustrezni v primerne tečaje, trenutno pa so ti tako in tako skoraj povsem pretrgani. V stiku z Makedonci naj se uporablja slovenski jezik, oni pa nastopajo v stiku z nami s svojim.

(P) Hrvaščina je slovenščini najbolj soroden jezik; sorodnega jezika se je težje dobro naučiti kot popolnoma tujega. Kontrastivnost tu prihaja v poštev zaradi učenja hrvaščine, enako pa tudi zaradi uzavestitve slovnične strukture slovenščine. Hrvaščina je za Slovence najhitrejši vstop v slovanski svet in hkrati potrđitev slovenske jezikovne identitete.

(V) Osnovni smoter pri poučevanju tega jezika je razumevanje.

A N K E T A

Skupina B: vsebina predmeta

5. Kaj bi bilo treba spremeniti v vsebini in didaktiki tega predmeta, če bi ostal v naših osemletkah?

(G) Ne vem, ker tega jezika že predolgo več ne poučujem in sedanjih učnih vsebin niti ne poznam.

(T) Naj bi bila sodobna, sicer pa menim, da odgovor na to odpade, ker sem mnenja, da nam srbohrvaščina v osnovni šoli ni potrebna.

(P) Vprašanje hrvaščine je vprašanje projekcije učenja tujih jezikov na slovenskem. Zelo narobe bi bilo, ko bi se v vseh šolah učili samo angleščine, enako usodna napaka pa bi bila, če bi v tej projekciji izgubili hrvaščino. Hrvaščino kot predmet v slovenski šoli je seveda treba metodično in strokovno pripraviti. Slovenski jezikoslovni kroatisti se bodo tu morali povezati s hrvaškimi, ki imajo več metodičnih izkušenj s pripravljanjem sodobnih učbenikov, hkrati pa dovolj razvite teoretične predpostavke, na podlagi katerih se tajezik že uči v svetu.

6. Ali se vam zdi smiselno/potrebno, da bi se učenci v okviru tega predmeta seznanjali tudi s cirilico ali sejo učili brati (ne tudi pisati)?

(G) Cirilica je majhen, a pomemben učni zaloga. Kako naj, če me pot zanese na srbsko ozemlje, preberem napise in druga sporočila, če pisave ne poznam? V razredu z visoko motiviranimi učenci bi te seznanila celo z glagolico (pri nemškem jeziku pa z gotico).

(T) Da, če bi ta predmet ostal v osnovni šoli, sicer pa seveda ne.

7. Ali se vam zdi smiselno, da bi učence v okviru predmeta hrvaški/srbski jezik seznanjali tudi z nekaterimi lastnostmi drugih slovanskih jezikov?

(G) Da, a ni nujno, da ravno v okviru hrvaškega/srbskega jezika, lahko tudi pri pouku slovenskega jezika, če bi zanj imeli več ur. Primerjave med jeziki (podobnosti, razlike) so lahko odlična motivacija za pouk materinščine in sorodnih jezikov.

(T) Kolikor je to potrebno, se vse lahko pove pri slovenščini. Doslej se to ni delalo, še zlasti ne v osnovni šoli.

Skupina C: organizacija predmeta

8. Na kateri stopnji oziroma v katerem razredu naj bi se ta predmet poučeval, če bi ostal?

(G) V petem zagotovo ne! Kolikor imam prakse s poučevanjem, bi ga prestavila v 7. ali 8. razred; predvsem z vidika primerjalnosti s slovenskim jezikom.

(T) Že zapisal, da po posebni želji in potrebi določenih območij kot morebitni tretji (drugi) jezik v srednji šoli (morda zlasti določene smeri).

(P) Omejitev vprašanja hrvaščine na peti razred osemletke je pravzaprav svojevrstno zavajanje; vprašanje bi veljalo postaviti v globalnem in vertikalnem smislu. Učenje tega jezika v enem letu (70 ur) in na sedanjih ravni (peti razred osnovne šole) praktično res nima nobenega smisla, ker se v tolikem času in na omenjeni stopnji ne da narediti nekaj, kar bi bilo kaj več od dobro mišljene improvizacije.

(S) Srbohrvaščino bi v fakultativni obliki lahko prenesli v šesti razred, katerega program ni prenapolnjen. S tem bi zagotovili pravico do materinščine tudi nekaterim Neslovcem. Ura srbohrvaščine je možna tudi v osmem razredu namesto družbenomoralne vzgoje.

9. Kateremu predmetu naj se namenijo ure tega predmeta (70 letno), če bi bil izločen iz osnovnošolskega predmetnika?

(G) Materinščini.

(T) Slovenščini.

(S) V petem razredu bi bilo eno uro (od dveh ur srbohrvaščine) treba dodeliti slovenščini, tako da bo ta predmet v tem razredu spet imel pet ur.

10. Kakšen položaj naj ta predmet ima (obvezni predmet, izbirni predmet, fakultativni predmet) v osnovnošolskem predmetniku, če bo v njem ostal?

(G) Položaj fakultativnega predmeta.

(T) V osnovni šoli lahko le fakultativni predmet, tak pa lahko tudi v srednji šoli, in sicer neobvezno.

(P) Hrvaščino je v tem smislu treba obravnavati kot kateri koli drugi (neslovenski) jezik, ki ima status za slovensko kulturo funkcionalnega je-

A N K E T A

zikovnega medija; o njej je zato mogoče razpravljati samo v vertikali od osnovne šole do univerze (obe univerzi naj razvijeta močno južnoslovansko, v perspektivi pa celo jugovzhodnoevropsko filologijo). Stratifikacija učenja hrvaščine naj zajame celotni slovenski prostor kot obvezni, izbirni ali fakultativni predmet. Lokacijo za varianto obveznosti naj prav tako določijo strokovnjaki, drugje naj bosta izbirna ali fakultativna varianta brez omejitve s številnim faktorjem.

11. Kolikšno zanimanje pri učencih (in njihovih starših) pričakujete za ta predmet, če postane fakultativni ali izbirni?

(G) V sedanjih političnih okoliščinah ne največjega zanimanja, zdi pa se mi pomembno, da se starši/otroci lahko odločijo in jim predmet ni vsiljen.

(T) Ostal bi interes pri tistih, ki so srbo-hrvaškega porekla v celoti ali po katerem izmed staršev. Seveda k temu interesu ni mogoče nikogar siliti.

12. Ali je na naših šolah zadosti usposobljenih učiteljev za kakovosten pouk tega predmeta?

(G) Za kakovosten pouk najbrž ne.

(T) Na srednjih šolah bi jih bilo dovolj, saj imamo fakultetno jugoslavistiko.

(S) Kadrovske spremembe ne bi bile potrebne, saj slavisti (slovenisti) poučujemo tudi srbohrvaščino.

13. Ali je samo eno leto (70 ur) sistematičnega šolskega poučevanja tega predmeta lahko smiselno/koristno?

(G) Smiselno/koristno le s primerjalnega stališča, sicer se nobenega jezika ni možno dobro naučiti v 70 urah. Niti materinščine, ki jo "znamo", ne.

(T) V osnovni šoli ni potrebno; sicer eno leto zadošča za pasivno znanje.

Skupina D: razmerje do razvojnih usmeritev slovenske države

14. Kakšen je po vašem mnenju pomen tega šolskega predmeta za strategijo slovenskega uravnoteženega kulturnega (in drugega) razvoja na stičišču romanskega, germanskega, slovenskega in ogrskega sveta? Kaj menite o uporabnosti slovenskih preteklih izkušenj pri tem?

(G) Pomen učenja sosednjega jezika se mi zdi v vsakem oziru koristen. Že po načelu: kolikor jezikov znaš, toliko mož veljaš.

(T) Enako, kot je neznanje slovenščine pri Hrvatih in drugih srbohrvaško govorečih: za silo se razumemo (celo npr. z Rusi ali Čehi), specialna boljša znanja pa si pridobivamo na univerzi in na tečajih.

(P) Slovenska zgodovina je s Hrvati vsestransko in tesno povezana; z njimi so bile, v prihodnosti pa bodo po logiki razmer takšne zveze še tesnejše (gospodarske, kulturne, znanstvene, turistične ipd.)

15. Ali menite, da je slovenščina v neodvisni državi Sloveniji še lahko resno (eksistenčno) ogrožena od hrvaškega/srbskega jezika? Koliko je treba pri tem misliti na množico priseljencev s slovenskim državljanstvom in na begunce, koliko na možnost gospodarsko ali politično podprtega izrinjanja slovenščine iz javne ali iz zasebne rabe?

(G) Ogroženost kljub neodvisni državi **ostaja**. Viri ogrožanja: mediji, priseljenci, gospodarstvo, politika; premajhnajezikovna ozaveščenost Slovencev, saj sta se kar dva rodova učila slovenski jezik brez trdne domovinske zavesti, ker je bila ta načrtno zanemarjena. Dokler bodo celo učitelji slovenskega jezika (!!!) v trgovino hodili "usput" in jih bo "jedva" kaj brigalo, nič pa bo ostal "ništa" itd., itd., si ne moremo obetati kake vrhunske jezikovne zavesti pri drugih slovenskih Zemljanih.

(T) Neprilagodljivi, neintegrativni priseljenci so zmeraj določena nevšečnost, čeprav so sedaj brez tihe oz. izrecne situativne podpore unifikatorjev v smislu srbohrvaščine. Priseljenci naj se

A N K E T A

nauče slovenščine, materinščino pa naj ob tem gojijo, če se jim zdi mogoče in potrebno, sami, kolikor časa pač zmorejo in hočejo. Primer so naši izseljenci po Evropi, v obeh Amerikah in v Avstraliji. Žal se pri nas slovenščina menda izrinja iz določenih podjetij (vsaj na določeni ravni občevanja in odločanja), kar pa bi bilo treba zakonsko onemogočiti (oz. omejiti na res razumljive okoliščine).

16. Ali učenje hrvaškega/srbskega jezika v osnovni šoli nasprotuje slovenski usmerjenosti "v Evropo" in ali bi bilo tudi po vsebinsko in didaktično prenovljenem programu za slovenske učence (oziroma za slovenski narod) nekoristno, premalo koristno ali celo škodljivo? V čem bi bila morebitna škodljivost?

(G) Povezava med našo usmerjenostjo v Evropo in učenjem hrvaškega/srbskega jezika v šoli najbrž ni bistvena, če učenje tega jezika ni spolitizirano. V "Evropi" naj bi bilo normalno, da se učimo sosednjih jezikov. Gorenjci, Štajerci, Korošci naj bi se fakultativno učili nemščino, Primorci italijanščino, Prekmurci madžarščino, prav tako pa ne glede na pokrajine fakultativno tudi hrvaški/srbski jezik; vse zaradi gospodarskega povezovanja in razumevanje kulture bližnjih narodov.

(T) Nekoristno v taki splošnosti, tj. za vse otroke osnovne šole brez izjeme. Potrata energije, če ni posebnih motivov za obvladovanje tega jezika.

(P) Učenje hrvaščine v slovenski šoli je strokovno utemeljeno, različne oznake tistih, ki se za to zavzemajo, pa so nasledek spolitiziranosti in politikantstva, ki nikoli nista dovoljevala prave refleksije in treznih sklepov. Šolske programe pa v svetu delajo strokovnjaki, nikjer pa še ni bil, kolikor mi je znano, za kaj takega razpisan referendum. Strokovna fiziognomija naših otrok, ki bodo nosilci prihodnosti, menda vendarle ne bo odvisna od ideologije brez kritja, ki stoji na trhljih nogah in nas je bo že jutri - sram.

17. Ali menite, da bo po umiritvi in ureditvi razmer na območju nekdanje Jugoslavije Republika Slovenija imela kljub svoji neodvisnosti in drugačni temeljni usmeritvi še upoštevanja vredne gospodarske, kulturne, politične idr. stike oziroma interese na omenjenem območju ?

(G) To je odvisno od različnih dejavnikov in težko vnaprej napovedati. Stiki se najbrž bodo razvili. O tem, koliko bodo pomembni, pa ne upam soditi.

(T) Upajmo, da bo tako, trenutno se pa naši južni bratje vedejo prej tako, kot da si teh stikov ne želijo ob enakovrednosti obeh strani.

18. Kaj menite o čedalje pogostejši rabi tujih jezikov, zlasti angleščine in nemščine, v slovenski javnosti (plakati, notranje sporazumevanje v gospodarskih podjetjih)? Kakšen razvoj pri tem pričakujete (med drugim npr. v zvezi s privatizacijo v gospodarstvu)?

(G) Čedalje pogostejša raba tujih jezikov v slovenski javnosti je dokaz za prejšnjo trditev, da je bila slovenščina desetletja načrtno in zelo premišljeno (politična strategija!) zanemarjena na vseh ravneh javnega življenja. Materinščina brez domovinskovzgojnega jedra je postala jezik, s katerim si "ne moreš pomagati", nekakšen slovar za v domačo kuhinjo. Sicer potrebno učenje tujih jezikov se je sprevrglo v povelečevanje tujega, najsi bo v poslovnem ali pa tudi v neposlovnem svetu. Ker tako odločilnih stvari ni možno čez noč spremeniti, si še dolgo ne obetam boljšega stanja. Najbolj me vznemirja dejstvo, da se pri pouku materinščine še ni nič bistvenega spremenilo, v ospredje se prerine jezikovna podatkovnost (prepoznavanje oblik), ki še ne zagotavlja znanja jezika, zadovoljivega sporazumevanja in zavestne pripadnosti slovenstvu.

Privatizacija gospodarstva sama na sebi nima nič pri upoštevanju maternega jezika, zasebniki pa ostajajo v veliki meri dediči svoje jezikovne (ne)izobrazbe in (ne)vzgoje. Torej?!

(T) Vredno vse obsodbe. Z zakonom to spet preprečiti.

19. Ali se Vam zdi enoletno tehtanje tega vprašanja v Strokovnem svetu za vzgojo in izobraževanje pred dokončno odločitvijo upravičeno ali pa bi bilo bolje, če bi že pred letom sprejeli dokončen sklep o tem?

(G) Ne vem, ali je šlo za tehtanje ali za cincanje.

(T) Že zdavnaj bi se morali odločiti za ukinitev.

20. Ali menite, da bo t.i. povprečnega slovenskega otroka/Slovenca v neodvisni slovenski državi mogoče "zavarovati" pred razmeroma pogostimi praktičnimi stiki s hrvaškim/srbskim jezikom? Če bo mogoče, kako?

(G) Ne bo mogoče. TV oddaje, časniki, priseljenci. Tudi ni treba, da otroka "zavarujemo" v tem smislu, naj bi hrvaški/srbski jezik zavračal ali celo sovražil. Gre pa za to, ali ga bomo znali, hoteli in zmogli utrditi v spoštovanju maternega jezika.

(T) Slovenec naj v svoji državi govori v takih primerih le slovensko. Tudi priseljenci bi storili prav, če bi v Sloveniji za stik s Slovenci uporabljali slovenščino.

21. Kaj menite o načelu recipročnosti kot pogoju za ohranitev tega predmeta v naši šoli?

(G) Če velja za nas načelo sosednosti jezika, zakaj naj to ne bi veljalo za druge? Denimo, da se šolarji na Hrvaškem - vsaj v pokrajinah, ki mejijo s Slovenijo - ne bodo imeli priložnosti učiti se slovenski jezik; samo od sebe se mi ponuja vprašanje ZAKAJ? in tako dobiva vprašanje jezika neljubo politično ozadje.

(T) To je iluzomo, kakor kaže 70 let zgodovinsko izpričane prakse. Najjugu so v čitankah imeli le nekaj slovenskih besedil, ne zmeraj v slovenščini, s potrebnim komentarjem. Ohranja pa naj se na univerzitetni ravni študij srbokroatistike pri nas in slovenistike drugod po bivši Jugoslaviji. Tu naj bo recipročnost v določeni obliki ohranjena, četudi le v dosedanji.

(P) Postavljanje načela recipročnosti je smešno (zakaj se ni kdo v skladu s to logiko, spomnil, da ta pogoj postavi Angležem?). Učenje jezikov je rezultat nacionalnih kulturnih ciljev in gospodarskih potreb. Spada v tako imenovani nacionalni program, ki naj bi bil s stališča Slovencev optimalen, nikoli pa ne bi smel vsiljevati ali pogojevati kateri koli del svoje uresničitve s pritiskom ali izgovorom na drugega.

Peter Kolšek

Dovolite mi, da na obsežni vprašalnik, ki se predmeta loteva skrajno analitično, odgovorim (prvič) na kratko in (drugič) v takem — premaknjenem — vrstnem redu, ki pač ustreza mojim zmogljivostim na tem področju. Kljub "svoji" hierarhiji problematike bom skušal odgovoriti na čim več vprašanj.

1. Prva nesreča, ki je zadela vprašanje o "srbohrvaškem jeziku" kot učnem predmetu v naših šolah, je (bila) seveda v tem, da o njem ni mogoče mirno in strokovno razpravljati. Pri tem žal ne moremo upati, da se bo politični kontekst, zaradi katerega je dobilo vprašanje populistično razsežnost, kmalu umaknil v ozadje in spustil k besedi zgolj stroko. Katera koli odločitev v prid "srbohrvaškega jezika" bi bila torej sprejeta, vsaka bi morala računati na glasno javno nasprotovanje. Toliko bolj, ker se tej prvi nesreči pridružuje še druga: namreč ta, da tudi predmet sam ni (več) definiran. Zadrego izkazuje tudi vaša — začasna? — zapisna oblika hrvaški/srbski jezik. Gre seveda za strogo strokovno vprašanje, a dokler ne bo rešeno načelno in v nadržnostih, s predmetom ne bo mogoče v šole. To vprašanje paje, se bojim, spet tako usodno povezano s političnim kontekstom, tokrat hrvaško-srbskim, da Slovenci na "pomoč" od zunaj ne moremo čakati, ampak moramo sami izdelati svojo strategijo do obeh jezikov. Pri tem se mi zdi načelo recipročnosti (D/21) docela irelevantno.

2. Mislim, da se moramo Slovenci pri vprašanju "srbohrvaščine" ozirati le na dva vidika; prvi je funkcionalni, drugi kulturni. Razumljivo, da jasne meje med njima ni lahko potegniti. Pa vendar — prvi vidik mora imeti pred očmi dvoje: da imamo s Hrvaško najdaljšo mejo in zato v normalnih razmerah tudi največ neposrednih stikov in (drugič) da bo slovenske razvojna strategija (D/17) s tem prostorom morala računati, v dobrem ali slabem. Drugi vidik je še splošnejši in spada na področje osnovnih kulturnih znanj, njegova posebna, ugodna razsežnost paje seveda v tem, da gre pač za slovanski jezik, ki je za nas najtransparentnejši. — Zaradi obojega "srbohrvaščine" ni mogoče kar preprosto odpisati.

3. Funkcionalni vidik zahteva poznanje "srbohrvaščine" zaradi neposredne koristnosti. To po-

A N K E T A

meni poučevanje v tistih šolskih programih, ki imajo opraviti z ustrežno slovensko strategijo glede Hrvaške (in Srbije); na primer turizem, promet, PTT, trgovina. Vse to lahko velja le za srednješolske programe (C/8), na obmejnih območjih pa bi prišla v poštev tudi osnovna šola, a le fakultativno (C/10).

4. Pri kulturnem vidiku je problem kompleksnejši (D/14); v celoti si njegovo ureditev predstavljam le znotraj srednje šole. Menim, da bi bilo treba "srbohrvaški jezik" obravnavati v okviru splošne informacije o slovanskih jezikih (B/7), hkrati naj bi se dijaki naučili brati tudi cirilico (B/6) kot eno od pisav evropskega kulturnega prostora. Ta vidik torej ne zahteva "srbohrvaščine" kot posebnega učnega predmeta, ampak le kot — obvezno in poudarjeno — učno vsebino znotraj najbolj elementarnih podatkov o slovanskem primerjalnem jezikoslovju; to je poglavje, ki je bilo v dosedanjih programih zanemarjeno. Tu seveda ne gre za nič drugega kot za to, da povemo, da ima nova evropska politična slika, ki največ zadeva prav Slovane, tudi svojo jezikovno in kulturno valenco.

5. K operacionalizaciji funkcionalnega vidikaje zagotovo treba pritegniti državo in poslušati njene pragmatične razloge. Pri kulturnem vidiku mora ostati stroka do konca avtonomna.

dr. Boris Paternu

Izhodiščnega pomena je vprašanje današnjih in jutrišnjih razlogov za učenje in obvladovanje hrvaškega/srbskega jezika v Sloveniji in med Slovenci. Stara motivacija, ki je temeljila na utrjevanju jugoslovanske državne skupnosti (in prednosti srbohrvaščine v njej) pa tudi še na starejši ideji jugoslovanstva, je danes mrtva ali pa se je zaradi krutih izkušenj, v kakršne se je naposled izteklo jugoslovanstvo, obrnila celo v svoje emotivno nasprotje. Današnja motivacija za učenje tega jezika je lahko samo taka, ki bo do kraja streznjena in pragmatična, to se pravi sproščena tako imenovanih višjih razlogov in ustrežna našim dejanskim interesom. In v našem zelo realnem interesu je, da jezik južnih sosedov bolj ali manj obvladamo. Odreči se jezikovnemu obvladovanju njihovega prostora, ki bo po koncu vojne za nas znova gospodarsko pa tudi kul-

turno zanimiv, in se prepuščati trenutno negativnim emocijam bi bilo nerazsodno. Ni potrebno, da nas pri tem vprašanje morebitne recipročnosti posebej zanima. Držimo se pravila, da ima v normalnih razmerah prednost tisti, ki zna več.

Tako, vseh okraskov okleščeno in koristnostno izhodišče pa zahteva pravzaprav resnejšo in odgovornejšo obravnavo tega predmeta v naših šolah tako glede njegove umestitve v izobraževalni sistem kot glede usposobljenosti učiteljev. Zato bi bilo treba predmet v celoti umestiti v srednjo šolo, kjer naj bi dobil mesto tretjega izbirnega tujega jezika (kot jezika sosedov) ali pa naj bi bil brezplačen fakultativni predmet. V srednjih šolah bi bil pouk hrvaščine/srbščine lahko do neke mere tudi že prilagojen strokam in njihovim terminologijam, kar bi bilo zelo koristno.

To pa že odpira tretji in najtežji krog vprašanj, tistih, ki zadevajo novo strokovno zasnovo predmeta. Nekdanja srbohrvaščina je v procesu naglega in silovitega razkrajanja v hrvaščino in v srbščino pa še v več njunih variant. Razumljivo je, da se v naših srednjih šolah ne bomo učili dveh jezikov namesto nekdanje srbohrvaščine. Obenem je prav tako razumljivo, da se ne moremo zamejiti na enega samega od obeh jezikov, ker je za nas pomembno, da bolj ali manj obvladujemo širši nekdanji jugoslovanski prostor. Tudi na samovoljo učiteljev, da bi vsak gojil svojo varianto, ni mogoče pristati. Stroke na univerzi bodo pač morale izdelati nov in temeljito premišljen pedagoški model predmeta, ki bo za naše šole smiseln in obvladljiv. Mislim, da se v resnici tu zbira najbolj zahtevni del problematike.

dr. Breda Pogorelec

Šolski predmet, katerega ime se je zlasti v zadnjih desetletjih spreminjalo, je bil v slovenske šole uveden po prvi svetovni vojni. Sama uvedba je bila razumljiva, kolikor je ob začetku šlo (s slovenskega stališča) za drugi/tretji jezik države, katere ustanovni del so bili tudi Slovenci in le njihov jezik nekako priznan v sklopu tako imenovanega državnega jezika (kar na primer jeziki drugih narodov v Jugoslaviji niso bili, saj makedonskega jezika /in makedonskega naroda/ na primer sploh niso priznavali). Ko so

ANKETA

pripravljali po prvi svetovni vojni učne načrte za srednje in visoke šole, so v kar največji meri uporabljali zakonsko gradivo dotedanje kraljevine Srbije in ga prilagajali. V teh dokumentih je imel predmet, pri katerem naj bi učenci spoznavali (srbsko) materinščino in njeno književnost, ime *narodni jezik/narodna književnost*. V novi državi Jugoslaviji ta oznaka ni bila tako enoznačna, zato so na ljubljanski slavistiki (zlasti na pobudo profesorjev Ramovša in Nahtigala) predmet razdelili na slovenski del (posebej za jezik in posebej za književnost) in na srbohrvaški del (skupna katedra za jezik in književnost z enim profesorjem). Da so se učitelji ljubljanske filozofske fakultete zavedali nastalega položaja in ga poskušali po svojih pristojnostih primerno reševati, povzemam iz priloge k zapisniku *IV. redne seje filozofskega fakultetnega sveta v Ljubljani dne 23. januarja oziroma 4. februarja 1922, na kateri so se v 3. točki diskutirali o načrtu zakona o srednjih šolah*; razvidno je, da so se vprašanja imena predmeta *narodni jezik* natančno zavedali, saj je diskusija o tem takole povzeta: *Nekateri člani fakultete so tudi poudarjali, da bi bilo treba označbo "narodni jezik" in "narodna književnost" izpremeniti, kajti ta označba ne vsebuje direktive za praktično porabo, t.j.: kandidat, ki je vsposobljen za "narodni jezik" v Beogradu ali Sarajevu, še ni vsposobljen tudi za "narodni jezik" v Ljubljani. Zavedati se je treba, da Vidovdanska ustava daje samo dvema narodnima jezikoma /srbo-hrvaščini in slovenščini/pravice do državnega jezika, dočim se mora pod označbo "narodni jezik" razumeti vsak jezik, ki se govori na teritoriju naše države. Da se onemogoči vsaka napačna interpretacija, naj bi se za izrazom "narodni jezik" in "narodna literatura" povsod v oklepaju dodalo pojasnilo: "srbohrvaški in slovenski" oziroma "srbohrvaška in slovenska". Vendar se je slednjič po daljši debati sklenilo, da izraz "narodni jezik" in "narodna literatura" ostane, da pa pride v predpise za diplomski izpit, ki jih predvideva načrt uredbe za filozofsko fakulteto, v § 36. natančna določba, koliko mora srbo-kroatist študirati slovenistike in obratno.—Slično velja tudi za izraz "narodna istorija", ki naj bi se nadomestil s točnejšim izrazom: "istorija naroda Srba, Hrvata i Slovenaca".*

Predmet, vsaj kolikor sem ga bila ob dobrohotnem in razgledanem učitelju dr. Ljubu Jurkoviču

deležna sama na ljubljanski klasični gimnaziji, šolskega dela ni pomenljivo obremenjeval; v glavnem smo se naučili brati drugo pisavo (cirilico) in nekaj literature. Resnejša pozornost je bila namenjena slovenščini kot materinščini ter tujima jezikoma latinščini in francoščini, od tretje gimnazije še grščini. Leta 1941 so pod okupacijo zamenjali francoščino najprej z italijanščino, po kapitulaciji Italije je prišla v učne programe nemščina, prav tako ni bilo več srbohrvaščine. Leta 1945 so vpeljali angleščino in ruščino. Jezikovni pouk je bil tedaj in tudi pozneje odvisen ne od kakšnega nacionalnega programa, v katerem bi bil povezan z daljnoročnimi interesi narodne skupnosti, ampak od vsakokratne politične konstelacije. To najbolj zgovorno kaže *naglo opuščanje obveznega učenja ruščine po letu 1948*.

Predmet srbohrvaščina je po vojni ostal v šolah do danes. V slovenski šoli je imel od samega začetka značaj tujega jezika, čeprav se to dejstvo ni omenjalo, namesto tega so ga tudi blagoslovi Zavoda za šolstvo razvijali v nekakšnem smislu jezika *bratstva in enotnosti*; le malo učiteljev je bilo za ta pouk dobro pripravljenih. V določnem smislu naj bi moško populacijo tudi pripravil na rabo srbohrvaščine v vojski. To se je posebej pokazalo v zadnjih desetih, petnajstih letih, ko so se na eni strani množili glasovi, naj se tako zasnovan predmet ukine, češ da ni reciprocitete s slovenščino po drugih šolah v tedanji Jugoslaviji, na drugi strani pa se je vse bolj razvijala didaktika tujega jezika tudi v zvezi s tem predmetom, prav tako pa so znane tudi različne raziskave razlik med slovenščino in srbohrvaščino.

Iz takih okoliščin odgovarjam na zastavljena vprašanja. Hrvaščina (hrvaško-srbščina) je jezik naših sosedov ob najdaljši meji, tako kakor so jeziki sosedov nemščina in madžarščina na severu in italijanščina na zahodu. Menim, daje za sosedsko komunikacijo normalno, da sosed jezik sosedu pozna; glede nemščine in italijanščine v tem pogledu ni večjih vprašanj, madžarščina je podobno kot italijanščina v Sloveniji tudi jezik okolja, glede hrvaščine/srbščine pa se stopnjuje negativno politično razpoloženje. Ne glede na nove razmere in negativno konotacijo v zvezi s tem predmetom (starejši rodovi se bodo nemara še spomnili odpora učencev do učenja nemščine med vojno in po njej ...)

A N K E T A

menim, da bi bilo treba smotrnost tega jezika v današnji slovenski šoli trezno premisliti. Slovenščina (zlasti knjižni jezik) tudi v novi državi ne more biti "ogrožena" od hrvaščine, saj je v samostojni državi to uradni (državni) jezik, pač pa utegne negativno vplivati tako imenovano "naravno" učenje hrvaščine in pojmovanje tega jezika kot toliko bližnjega jezika, da kakšno posebno učenje ni potrebno. Stik medjezikoma je vzpostavljen s časopisjem in televizijo, pa tudi s srečanji na drugih področjih (v športu, trgovini itd.). Če je uravnan z osnovnim pojasnilom o jezikovni zgradbi, o podobnosti in različnostih in o kulturi že iz šole, ga vsak posameznik lahko nadzoruje; drugače je, če gre za divji stik brez osnovne informacije. Čeprav se zlasti otroci jezikovno nenavadno prilagodijo okolju, deluje nanje tuj jezik pogosto bolj ekspresivno, močnejše od domačega—nepoučeni o naravi jezika, o njegovi bližini in oddaljenosti seveda intenzivneje sprejemajo tuje vplive; misel, da bi jih bilo treba "zavarovati" pred tujim vplivom, pa je za jezikoslovca absurdna ideja ksenofobije, močno podobna pomislekom nekaterih Italijanov zoper jezik avtohtone slovenske manjšine ali Nemcev na Koroškem.

S skrbmi, povezanimi s tem vprašanjem, zbuja začudenje naraščajoče občutje jezikovne majhnosti in nekakšna "skrb za preživetje" s poudarjanjem samoumevnega pomena učenja tujih jezikov. Pri tem zasluži seveda pozornost znana, malodane servilna pripravljenost Slovencev, pokazati znanje tujega jezika in se prilagoditi tujcu tudi v položajih, ko to ni običajno ali potrebno. Da je tu nekaj narobe, je videti iz novejših jezikovnih praks zlasti v gospodarstvu, ki je bila že poprej obsojana (Slovenščina v javnosti, Svet za jezik z Jezikovnim razsodiščem itd.), zdaj pa se zdi, da smo svoj jezik pripravljeni prodati za "dotik svežega kapitala". Zanimivo je, da se ob teh pojavih polagoma le množijo ugovori tudi zunaj naše stroke, pri posameznikih in v politiki.

Ker stiki z vzhodnimi sosedi niso zamrli niti v vojnem času in prav gotovo tudi po umiritvi položaja ne bodo in bo Slovenija zanesljivo tudi na tem bližnjem področju razvijala vsestranske interese, na srečo z jasno definiranimi lastnimi pozicijami (kar se poprej ni dogajalo!), menim, da je odločitev, da se predmet ukine, kratkovidna in nesmotrna.

Mnenja sem, naj predmet ostane; prav tako menim, naj ostane v osnovni šoli, le prestavi naj se v predzadnji razred (če bo osemletka, v sedmi, če desetletka, v deveti); tako bodo vse generacije ne glede na poznejšo izbiro kar najširše deležne skromne informacije o značaju jezika sosedov, o razmerju do slovenskega jezika, okvirno o njegovi zgradbi in se bodo naučile osnovnega razumevanja. Posredno bo tak pouk vplival na širšo in globljo zavest lastnega slovenskega jezika in nemara tudi na vedenje o njegovem ustroju. Jasno mora biti povedano, da gre za slovenščini tuj jezik, čeprav spadata oba v isto skupino slovanskih jezikov. Nepotrebna obremenitev in razblinjanje učinka bi bilo seznanjanje z nekaterimi lastnostmi drugih slovanskih jezikov. Prenašanje predmeta v srednjo šolo je neustrezno, ker je najširši divji stik prav pri manj izobraženih. Če bo predmet izločen — to napako bo kasneje težje odpravljati, kakor je zdaj videti —, naj se predmetnik in učni načrt z vsebinami in smotri prediskutira na novo; ure naj se dodajo predmetu, kjer bodo najbolj potrebne. Če bi se pokazalo, dajihje najbolj smotrno oddati slovenščini, naj se uporabijo za usposabljanje pisnosti, razvijanje govora in kulture bralnega izraza, odpravljanje govornih primanjkljajev, nikakor ne za kako drugo snov. — Kolikor bo predmet ostal, naj bo organiziran najprej kot obvezni predmet, možno pa naj bo tudi fakultativno nadaljevanje tega učenja za tiste, ki bi se hoteli naučiti več. Za osnovno informacijo je dosedanje število ur dovolj, seveda pa morajo pouk izvajati resnično usposobljeni učitelji (študij, seminarji permanentnega izobraževanja itd.).

Menim še, da bi Zavod za šolstvo lahko sam in pravočasno poskrbel za ustrezno preobrazbo predmeta, saj take vrste politizacija v javnosti škoduje vsakemu predmetu, kaj šele pouku jezika, ki je iz preteklosti nesmotrno obremenjen z negativnimi čustvi.

A N K E T A

dr. Janez Rotar

(Prispevek je bil izročen uredništvu Jezika in slovnosti ob vabilu k anketi, in sicer z dovoljenjem, da se objavi v anketnem delu, hkrati s pojasnilom, da je nastal v zvezi z dopisom Zavoda Republike Slovenije za šolstvo o tem vprašanju in da mu je bil posredovan tudi kot mnenje Oddelka za slovanske jezike in književnosti.)

1. Iz Vašega gradiva sklepamo, da bosta v središču obravnave 1. in 3. različica, ki predvidevata relativno obvezen pouk sr/hr kot tujega jezika. Pouk postane obvezen s fakultativno pri-

Če v sedanjem iskanju poti glede "srbohrvaščine" kot državnega jezika v SFRJ more kakor koli koristiti zgodovinska vzporednica, je bil pouk madžarščine na Hrvaškem v gimnazijah relativno obligaten po uvedbi dualizma 1868, ko je Hrvaška, kot vrsto stoletij poprej, ostala sestavni del Ogrske (od 1102 do 1918). Po prvi svetovni vojni je Hrvaška izstopila iz državnega okvira Ogrske oziroma tedaj Avstro-Ogrske in pouk madžarščine na Hrvaškem nikakor ni bil več ne predstavljen in ne aktualen, čeravno je meja med Hrvaško in Ogrsko dolga najmanj dvakrat toliko kot meja med Slovenijo in Hrvaško, da o stoletnih kulturnih, političnih in gospodarskih stikališčih ne govorimo, da na kulturo pokrajine in urbanizacijo mest od Reke prek Zagreba dol v Slavonijo in Baranjo, pogojenima z zvezo z Madžarsko, ne opozarjamo; eno in drugo je danes prepoznavno iz slovstvene in kulturne zgodovine. Meja med Hrvati in Ogrji je po letu 1918 meja med dvema samostojnima narodoma in pouk madžarščine kot jezika ogrske države, politično, zgodovinsko in sicer močnejše od poprej vanjo vključenih hrvaških regnumov - ogrski kroni pripadajočih dežel (Slavonije, Hrvaške, Dalmacije) - tedaj in danes na Hrvaškem ne prihaja v poštev.

Med sedanjo slovensko in sedanjo hrvaško državo gre za podobne zgodovinske, čeprav le kratkotrajne okoliščine. Naroda sta kot podrejena živela skupaj v istem ohlapnem državnem okviru od dualizma, od 1868 dalje, le da Hrvati v okviru Ogrske kot dotlej, Slovenci pa enako v okviru Avstrije. V drugačnih okoliščinah sta naroda po letu 1918 in po letu 1945. Standardni jezik Hrvatov je bil v času od 1918 v odnosu do slovenščine v privilegiranem položaju, ker je bil

in je tudi danes lingvistično in tedaj genetično pa zgodovinsko istoroden jezik kot jezik Srbov, državotvornega in od leta 1918 tako se uveljavljajočega naroda v skupni državi. Tajezik je bil vseskozi v nadrejenem položaju, prej kot slej "državni" jezik v praktičnem, če ne vedno tudi v formalnem pogledu.

Slovenci smo danes pred vprašanjem, ali naj to razmerje *mutatis mutandis* ohranjamo tudi naprej, ga sprejmemo in njegovo politično bistvo prekrijemo s kulturološkimi dobrimi nameni in pričakovanji. Kajti vemo, daje posebej še državna politika vedno nad kulturnimi hotenji in kulturnim ravnanjem, da se jezikovnokulturna ravnanja vselej pojavljajo v funkciji določene politike. To nam najjasneje ponazarja boj za samostojnost slovenskega književnega jezika v prejšnjem in tem stoletju in danes boj za samostojnost hrvaškega standardnega jezika.

2. Iz povedanega sledi, da je vprašanje pouka hr/srjezika v Sloveniji predvsem vprašanje politične odločitve, torej vprašanje pristajanja na relativni suverenosti Republike Slovenije zlasti v odnosu do poprejšnjih sočlanic v skupni federaciji ali vztrajanja pri uresničevanju popolne suverenosti. To bistvo je nadrejeno in ga trenutna aktualizacija kulturne razsežnosti, ki ni odvisna zgolj in predvsem od tega, ali se bo v slovenskih osnovnih šolah še naprej poučeval sr/hr jezik, ne more spremeniti, ker nastopajo politične okoliščine in posledice. Vnaprejšnje podrejanje na enem področju prinaša partnerju, ki se kot tak še sploh ni definiral, ni v soodnosu izpričal še nobene politično institucionalne geste in dejanja in ju privedel do stopnje političnega dejanja, tak položaj, da dobiva vlogo nadrejenosti v tem in v vseh naslednjih primerih. Nadrejenost in podrejenost počasi postajata samoumevni, posebno še zaradi zgodovinske podrejenosti slovenščine v poprejšnjem državnem okviru v odnosu do srbohrvaščine.

3. Predlagano približevanje in izvajanje pouka hr/srjezika v slovenski osnovni šoli s tako imenovano kontrastivno metodo (kakor je deklarirano v Vašem gradivu), katere blagodejni vpliv in sad bi bil tudi varovanje slovenščine, otrokove materinščine, je didaktično nedomišljena, podana ni ne teoretična in ne praktična osnova zanjo, za ta lingvistično in ne le didaktično zahtevni postopek, ki pred učitelja postavlja obvladanje obeh jezikov, učnega in učečega.

A N K E T A

Najprej bi se bilo treba vprašati, ali se po takšni improvizirani metodi ni poučevala srbohrvaščina v slovenski osnovni šoli že 45 let! Kot učenje tujega, nadrejenega jezika, je slovenščino, otrokovo materinščino seveda podrejela in njen pomen relativizirala, in sicer strokovno in ideološko. Materinščina je bila zgolj pomožno sredstvo, favoriziranje tujijezik. Taka metoda bi v slovenski šoli tudi dandanes ohranjala položaj sr/hrjezika kot nadrejenega in kontrastivna metoda bi ne nazadnje miselno in politično aktualizirala sr/hr jezik sedaj, ko ta jezik sploh ni več opaznejši del našega okolja. Sr/hr jezik v Republiki Sloveniji ni na avtentičnem področju in danes ni toliko navzoč, da bi zaradi njega morali v šolskem sistemu v Sloveniji posebej varovati slovenščino. Slovenščino je mogoče in potrebno varovati pred nami samimi, in sicer z resničnim kultiviranjem rabe naše materinščine, z razvijanjem mišljenja in kulturne stopnje jezikovno avtentičnega izražanja in nastopanja v javnosti, potem ko je v slovenščino nebrzdano vdirala srbohrvaščina s svojim substandardom, s političnim in publicnim govorjenjem. Slovenščino je treba varovati z njeno primerno zastopanostjo v osnovni in srednji šoli, s primernimi učbeniki, ki bodo utrjevali tako stanovitno stavbo, kot je sistem materinščine, slovenščine. Ta sistem je trden sam po svoji naravi, seveda ob učiteljih, ki so nalogam kos in ki jih šolski sistem skupaj z ustreznimi učbeniki v tem nadvse pomembnem delu podpira.

4. Celovito obvladovanje materinščine kot samostojnega in od drugih jezikov neodvisnega organizma, torej z lastnim sistemom, obvladovanje materinščine po njeni strukturni naravi in v praktičnem funkcioniranju je prvi pogoj za uspešno učenje tujih jezikov, angleščine, nemščine, italijanščine, ruščine, francoščine, španščine in ne nazadnje latinščine in sr/hr. Iz gradiva, ki ga je priložil Zavod za šolstvo, je razvidno, kakšna je strokovna usposobljenost učiteljev sr/hrjezika v slovenskih šolah. Manj kot polovica jih ima ustrezno izobrazbo, med učečimi je *zelo veliko učiteljev razrednega pouka*. Iz tega podatka je mogoče sklepati, da so to učitelji, ki so se usposobili za pouk v nižjih razredih v šolah zunaj Slovenije, kjer je poučevalni jezik hr/sr ali makedonščina; s slovenščino se študijsko niso srečevali in se niso mogli seznaniti z njenim jezikovnim sistemom.

5. Zaradi razpada države, v kateri je imela srbohrvaščina tudi izrazito integrativno, torej idejnopolično vlogo in jo je iz teh razlogov upoštevala tudi slovenska šola, po bistveno spremenjenih državnopolitičnih razmerah torej pouk tega jezika v slovenskih osnovnih šolah danes ni smiseln iz vrste razlogov, izmed katerih bomo pojasnili še naslednje:

a) Jezik Srbov, Hrvatov in Muslimanov je institucionaliziran in kot književni standard živi v srbskem, hrvaškem, bosenskohercegovskem in črnogorskem tipu. Lingvistično so vsi istorodni, vendar je med njimi večja ali manjša razlika, najizrazitejša pač med hrvaškim in srbskim književnim standardom. Vendar med njima ni razlika tolikšna, da bi sploh oteževala sporazumevanje med uporabniki enega in drugega književnega standarda v pisani besedi, kaj šele v govoru. Toda poglobljajoče se razlike imajo nelingvistično ozadje, kar pa Slovencev nikakor ne zadeva in o tem ne želimo govoriti. Pomembnejše za nas in našo osnovno šolo je to, da učitelji sr/hr jezika v Sloveniji pripadajo ali srbskemu ali hrvaškemu ali bosenskohercegovskemu standardu; vsak učitelj bo po naravnem nagibu in po institutu, ki mu jezikovno pripada, uveljavljal svojo jezikovno pripadnost in jo izvajal v pouku tem izraziteje, kolikor bi bil predpisan in s tem favoriziran en sam izbrani tip standardnega jezika. Učbenik hr/sr jezika v Sloveniji potemtakem ne bi mogel biti oprt le na en standard, kar pa je strokovno vprašljivo, v vsakem primeru pa bodo učitelji, eni bolj, drugi manj, favorizirali vsak svoj standardni jezik, pri čemer didaktično ne bodo uporabljali kontrastivne metode do drugega standarda istorodnega jezika, saj bi tako učence seznanjali z dvema, politično oponentnima in forsiranima standardoma, od katerih je bil eden doslej v javnosti favoriziran.

b) Zaradi vsega tega slovenska šola ni več primerna in vsaj za zdaj ne more nuditi primernejšega ozračja za poučevanje sr/hr jezika, kakor je to bilo v poprejšnji skupni državi, koje ta "srbohrvaški" jezik imel v znaku ideologije integrativne cilje, ker je bil institucionaliziran kot "državni" jezik.

Treba je upoštevati tudi okoliščino, da so v naših šolah učenci, ki je srbohrvaščina njihova materinščina, kakor velja to tudi za učitelje tega

A N K E T A

jezika. Kolikor bi se v poučevanju uveljavljala en sam standard, bi se v pouku in v šole na Slovenskem nenehno vnašala napetost in nemir ter razklanost, ki bi zadevala tudi starše. Posledice si je komaj mogoče predstavljati.

6. Umestitev sr/hrjezika, ki ima vzajemne lingvistične in sistemske paradigme, v največji meri pa tudi vzajemno leksiko ali vzajemno znane dvojnice, je smiselna, kar zadeva slovensko šolstvo, le v srednje strokovno šolstvo kot izbirni tuji jezik, kolikor se presodi, da bi bilo to koristno in kolikor bi omogočilo ustno in pisno obvladovanje do takšne stopnje, ki omogoča kvalitetno uporabo v komerciali, v poslovni korespondenci, v podjetništvu, turizmu. Pri tem je treba upoštevati oba doslej prevladujoča standarda, tako srbskega kot hrvaškega, in vsakega od njiju je treba striktno upoštevati glede na naslovnika, hrvaško ali srbsko okolje. Poslovanje s poslovnimi partnerji ali strankami že danes nalaga takšno upoštevanje, kar se z druge strani kaže v okoliščini, da slovenski naslovniki vse pogosteje prejemajo angleško pisane dopise iz držav nekdanje Jugoslavije, kjerodpošiljateljeli niso zmožni slovenščine.

7. Prav zaradi tega je primerno v naši državi uporabljati binomno poimenovanje jezika, o pouku katerega je tu beseda. Z binomnim poimenovanjem ne bo krnjena samostojna pot hrvaščine na njenem avtentičnem področju, v Hrvaški, prav tako pa z binomnim poimenovanjem ne bo s slovenske strani blokirana raba jezika drugih narodov z območij nekdanje Jugoslavije. Binomno poimenovanje je tudi v skladu z intencijami in dosežki v procesu zelene pomiritve med Srbi in Hrvati, kar se danes že uveljavlja na političnih in drugih ravneh in v čemer ima hrvaška politika večjo pobudo. Naj pripomnimo, da smo pred leti (1966) prav iz strokovnih vrst protestirali in dosegli, da cilj in predpis tedanje sekretarke za vzgojo in izobraževanje, ko je predpisala ekavsko varianto za poučevanje srbohrvaščine v slovenskih osnovnih šolah, ni obveljal. Favoriziranje enega knjižnega standarda nasproti drugim istorodnegajezika za slovensko šolo, stroko in prakso prej kot slej ni sprejemljivo, ker dobi politične razsežnosti. Pri tem se opiramo izključno na strokovne okoliščine.

dr. Ada Vidovič-Muha

Zahvaljujem se vam za prijazno povabilo k sodelovanju v okviru ankete, ki ste jo pripravili v zvezi s položajem hrvaščine/srbščine v naših šolah. Dovolite, da izkoristim možnost, ki jo dajete v uvodnem dopisu, in upoštevam anketo bolj kot spodbudo za razmišljanje, kateregajedro ni vprašanje hrvaščine/srbščine v naših šolah, ampak predvsem položaj materinščine v razmerju do tujih jezikov in v tem okviru seveda tudi do hrvaščine/srbščine.

Kljub danes bistveno drugačnemu formalno-pravnemu položaju slovenščine — državno zaščitena domovinska pravica jezika — menim, da ostaja razmerje Slovencev do njihovega maternegajezika v veliki meri še naprej nenaravno, nekako prežeče, tabuirano ali pa skrajno podcenjevalno; posredna ali neposredna posledica tega je spontani ali celo načrtni beg v tuji jezik. V mislih imam predvsem dve skrajnosti - govorico zlasti šolajoče se mladine in v veliki meri govorico znanosti na Slovenskem; kotjerazvidno tudi iz ankete, se je v zadnjem času začela ali pa kar nadaljevala getizacija slovenščine tudi na področju gospodarskega poslovanja in celo "notranjega sporazumevanja v gospodarskih podjetjih" (vpr. 18): nekdanjo srbohrvaščino "uspešno" zamenjujeta nemščina in angleščina — na Primorskem še italijanščina — s cenanim predznakom evropskosti oziroma evropske prestižnosti. Zgodovinske izkušnje slovenske humanistike kot sooblikovalke in ne samo prevzemovalke t.i. evropskosti v tem trenutku niso "moderne". Kot vedno, ko gre za družbeni položaj slovenščine, vprašanja presegajo stroko in se uveljavljajo v svoji temeljni narodo- in danes tudi državnotrditveni vlogi.

Izhajajoč iz naravne vloge materinščine kot samoumevnega in spontanega življenjskega izraza, mi je nekako nerazumljivo prvo in deloma tudi četrto vprašanje, ali ima lahko "ustrezno zasnovano učenje hrvaščine/srbščine kakšen pomen in vlogo za boljše obvladanje slovenščine kot maternega jezika". Ker je hrvaščina/srbščina tuji jezik, bi po mojem moralo biti vprašanje zastavljeno obratno: na kateri stopnji šolanja si otroci že toliko uzavestijo svoj materni jezik, zlasti temeljne prvine njegove zgradbe, da jim lahko služi kot trdna opora za učenje tujega jezika — ali drugače: na kateri

A N K E T A

stopnji šolanja so otroci sposobni izločiti moteče prvine, tudi če so iz sorodnega jezika? Ali sploh na kateri? In tu se mi zdi jedro problema. Dvomim, da bi ga lahko reševali z uvajanjem kontrastivnosti. Prej obratno: pristajanje na kontrastivnost po mojem pomeni posredno priznavanje (vsaj delne) dvojezičnosti; to seveda potiska slovenščino iz skupnosti modernih jezikov — tudi številčno manjših narodov — in jo vrača za stoletje nazaj, ko se je skušala izviti iz dvojezičnega položaja med drugim tudi s tem, da je bila zlasti za njeno normiranje uporabljena protistavnost z nemščino. Nismo tega že davno presegli?

Razumljivejše postane omenjeno anketno vprašanje v celotnem sklopu vprašanj (A), kjer se izpostavi možnost "t.i. naravn/ega/ učenj/a/ tega jezika /hrvaščine/srbščine/, npr. na televiziji, ulici ipd." (vpr. 3). Če se je mogoče hrvaščine/srbščine na eni strani, na drugi pa nemščine ali angleščine učiti "naravno na ulici ali televiziji", to seveda pomeni tudi (potencialno) sprejemanje teh jezikov za svojo "naravno" govorico. Verjetno ni treba posebej poudarjati, da gre pri tem za ključni družbeni problem: t.i. naravno sprejemanje okolju nelastnega (tujega) jezika pomeni neposredno približevanje dvojezičnosti, kar seveda tudi strokovna literatura bistveno loči od dvo- ali večjezikovnosti.

Ponavljam svoje stališče: izredno kritičen družbeni položaj slovenščine je nujno reševati znotraj nje same — med drugim tudi s splošno sprejetim temeljnim načelom jezikovne kulture (vpr. 3), to je s skladnostjo besede in njenega namena po eni strani in z ustreznostjo jezikovno-zvrstno normo po drugi. Se je z napovedovanim prenavljanjem slovenističnega pouka po anketno ugotovljenem poraznem razmerju učencev do svojega materega jezika v naših šolah zgodilo že kaj pomembnega? So dobila jezikovno-kulturna vprašanja možnost ustreznega reševanja v okviru strokovne ustanove, npr. Filozofske fakultete? Strokovna institucionalizacija jezikovne kulture je npr. pri Čehih stara že krepko čez pol stoletja, pri nas pa mislim, da se niti danes, ko so zagotovljene vse objektivne možnosti, v tej smeri kaj bistvenega ne dogaja: kot da je dovolj, če vsakih nekaj (deset) let — odvisno pač od dnevne politike — vnesemo v živa jezikovna vprašanja zvrhano mero čustvenosti, kot se pač za dnevno politiko spodobi. Še vedno se ne moremo otresti politično pogojene-

ga refleksa jezikovnega beganja, o katerem je npr. že v tridesetih letih tako aktualno razmišljal B. Vodušek: za vsako ceno je treba jezik rešiti enkrat germanizmov, drugič spet za vsako ceno vnesti čim več (ilirskih) slavizmov, kijih krepko (politično) razočarani spet lahko menjamo za nemcizme in danes še za anglizme. Razumljivo je, da to beganje v času politične, do neke mere pa tudi še jezikovne neustaljenosti (do konca druge polovice 19. stol.) ne more imeti vedno negativne konotacije, saj je dokazovalo zdravo samoohranitveno reakcijo (vpr. 14); danes pa so okoliščine take, da slovenščina mora tako rekoč samodejno prevzeti vse vloge, ki modernemu državnemu jeziku pripadajo, z drugimi besedami — beg v tuji jezik ali reševanje vprašanj materinščine s pomočjo tujega jezika ne more in ne sme imeti objektivne utemeljitve.

Če smo danes sposobni v čim krajšem času dati slovenščini tisto mesto, ki ji kot državnemu jeziku pripada, pri čemer je bistvenega pomena naša sposobnost oblikovanja takšne jezikovne politike, ki bo v vsakršnih dnevno-političnih okoliščinah lahko tvorna in trajna sestavina jezikovne kulture, se mi zdi, da je vprašanje hrvaškega/srbskega jezika v naših šolah drugotno: če je mogoče vzpostaviti do tega jezika interesno razmerje predvsem na ravni države, potem ne vidim razloga, da se ga v šoli ne bi učili tako kot pač vsakega drugega tujega jezika, za katerega smo zainteresirani. Ker se o šolskih programih, tudi v zvezi s tujimi jeziki, odločamo samostojno, kot rečeno, s stališča lastnih interesov, se mi zdi "načelo recipročnosti kot pogoj za ohranitev" hrvaščine/srbščine (vpr. 21) nerelevantno.

Ob vsem povedanem pa ostaja odprto vprašanje: Ali smo se sposobni v tem trenutku v zvezi s hrvaščino/srbščino racionalno odločati, ali smo sposobni vzpostaviti tudi do tega tujega jezika normalno interesno razmerje in s tem seveda zagotoviti nujno potrebno motivacijo tako pri učencih kot pri učiteljih. Morda bi bilo prav, da zdaj ponudimo predmet kot fakultativno možnost ob seveda temeljito spremenjeni vsebinski zasnovi, z metodiko, ki bo prilagojena modernemu učenju tujih jezikov, s tehnično opremljenostjo, ki jo uporabljajo tuji jeziki, idr. (vpr. 5). Če ti pogoji vsaj v bistvenih prvinah ne morejo biti izpolnjeni, je tako za predmet sam kot tudi za vse, ki se z njim ukvarjajo, veliko bolje, da gre čim prej iz šole.

P R E D S T A V L J A M O S E

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU Dialektološka sekcija

Ena od sekcij Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša je tudi dialektološka sekcija. Izoblikovala se je l. 1958 iz odbora za lingvistični atlas slovenskega jezika. Njene vsebinske naloge so naslednje; zapisovanje, zbiranje (hranjenje), proučevanje in prikazovanje slovenskih narečnih jezikovnih pojavov.

Formalno se te naloge uresničujejo z naslednjimi projekti: Slovenski lingvistični atlas (SLA) v ožjem in širšem pomenu, kamor spada tudi več monografskih raziskav posameznih narečij, Slovanski lingvistični atlas (OLA), Evropski lingvistični atlas (ALE) in Slovar kostelskega govora.

Slovenski lingvistični atlas je najstarejši projekt, ki ga je zasnoval že F. Ramovš l. 1946. Njegov namen je bil prikazati stanje in razširjenost vseh bistvenih jezikovnih pojavov na celotnem slovenskem govornem področju. Za vzorec mu je služil Jezikovni atlas poljskega Podkarpatskega Mieczyjskawa, Maieckega in Kazimierza Nitscha, ki je izšel v Krakovu l. 1934. Tudi vprašalnica, ki jo je Ramovš sestavil, se, kolikor je le mogoče, naslanja na vprašalnico že prej omenjenega poljskega atlasa. Je pa vendar med eno in drugo zelo bistvena razlika. Poljska je bila pripravljena za drugačen tip atlas kot naša, namreč za regionalni atlas, naša pa za atlas celotnega izredno zdiferenciranega jezika. Podkarpatski atlas obsega 40 govorov, naš pa naj bi jih po prvotni zamisli okrog 300, današnje mreža pa šteje 406 točk. Podkarpatski atlas je osredotočen na besedišče, Ramovša pa je zanimalo predvsem glasoslovje. Vse to pomeni, da gradivo, zbrano po naši vprašalnici, ne more dati podrobne slike posameznih pojavov, ampak le splošno. Velika večina zbranega narečnega gradiva je bila zapisana prav po njej.

Prvi je začel po tej vprašalnici zbirati gradivo dr. T. Logar. Na terenu je zapisal 197 govorov. Na osnovi tako zbranih podatkov je napisal svoje razprave o slovenskih narečjih. Pozneje je organiziral zapisovanje po tej vprašalnici prek študentov slavistike, govorcev posameznih narečij. Večino zapisov je sam prekontroliral, pri čemer mu je študent največkrat služil kot informator. Pod njegovim mentorstvom je nastalo 350 zapisov. Po vprašalnici so zapisovali tudi drugi slovenisti. Če upoštevamo kot enoto vsak zapis, ne glede na to, da so nekateri govori zapisani večkrat in da so zapisani tudi govori, ki niso v sestavi SLA, obsega zbirka 680 zapisov.

Zbrano gradivo se v izvorniku, prepisu ali kopiji hrani na inštitutu, in sicer v dveh oblikah; v listkovni kartoteki, kjer je urejeno po vprašanjih, in v zvezkovni kartoteki, kjer je urejeno po krajih.

Predvideno je, da bi atlas prikazal 406 slovenskih govorov, od tega 67 v zamejstvu. Zapisanih jih je okrog 90 %. Za izdelovanje kart sta bili pripravljene dve različici osnovne karte. Druga je bila potrebna zaradi povečanja števila govorov, ki naj bi jih atlas prikazoval. Napravljeno je tudi več t. i. poskusnih kart za posamezna glasoslovna in besedoslovna vprašanja, ki se prav tako hranijo na inštitutu.

Če večkrat obžalujemo, da nimamo klasičnega atlasa slovenskih narečij, to obžalovanje ni zmeraj upravičeno. Resda nimamo optičnega prikaza slovenskih narečnih pojavov na kartah, toda za atlas zbrano gradivo je omogočilo nove poglede na slovenska narečja; objavljeni so bili v posebnih razpravah.

Te že spadajo k Slovenskemu lingvističnemu atlasu v širšem pomenu, kamor se uvrščajo tudi monografske raziskave govorov posameznih

P R E D S T A V L J A M O S E

področij: južne in zahodne Notranjske, Škofje Loke, vzhodne Dolenjske ter srednje Savinjske doline.

Samostojno delo je priprava narečnega slovarja kostelskega govora, ki je tudi ena od nalog naše sekcije. Osnovna redakcija je v celoti opravljena, potrebna pa bodo usklajevanja med posameznimi gesli. Ker nimamo več glavnega informatorja, zunanji sodelavec prof. Jože Gregorič, domačin iz Kostela, je na žalost umrl, bo za dodatne informacije pri geslih od T-Ž potrebno še nekaj terenskega dela.

Drugo obsežno delo je Slovanski lingvistični atlas (Obščeslavjanski lingvističeskij atlas — OLA), ki je mednarodni projekt. Delo zanj se je začelo l. 1958, ko je bila pri Mednarodnem komiteju slavistov (MKS) ustanovljena Komisija OLA. V njej so bili predstavniki vseh slovanskih jezikov, vendar so se pred nekaj leti Bolgari izključili. Slovenski jezik je zastopan s 25 govori, od katerih je 7 zamejskih. Za zbiranje gradiva so najprej pripravili vprašalnico, ki je izšla v Moskvi l. 1965.

Delo za OLA se deli na delo doma in delo na rednih polletnih sestankih izmenoma v Moskvi in v eni izmed držav udeleženk, vsako leto v drugi. Poleg teh so imeli sodelavci za jugoslovanske jezike delovne in usklajevalne sestanke tudi v jugoslovanskih mestih, saj ni imel vsak jezik svoje nacionalne komisije, kot so jih imeli drugi slovanski jeziki, ampak je bila za vso Jugoslavijo ena sama. Delo doma pomeni izpolnjevanje nalog, za katere se dogovorijo na skupnih sestankih. Zadnja letaje to pripravljanje nacionalnega gradiva, fonetične in leksikalne analize tega gradiva, izdelovanje posameznih kart s komentarji ter pripadajočim gradivom za vseh 850 govorov, kolikor jih obsega Slovanski atlas, ter tiskarske korekture, kadar se izdaja knjiga.

V sklopu Slovanskega lingvističnega atlasa so kot pomoč pri nadaljnjem delu nastali fonološki opisi slovenskih, hrvaških, srbskih, makedonskih, lužiskosrbskih in poljskih govorov, ki jih zajema OLA. Kot prvi so izšli slovenski, hrvaški, srbski in makedonski v skupni knjigi z naslovom *Fonološki opisi*, ki jo je izdala Akademija ANU BiH l. 1981 v Sarajevu. Poljski so izšli v treh zvezkih v Wrochtwu v letih 1982-

1984, lužiški pa v Letopisu Instituta za serbski ludospyt za l. 1983.

Izdajanje posameznih zvezkov kart s komentarji in pripadajočim gradivom je organizirano tako, da je naloga vsakega centra izdaja nekaj knjig. Doslej so izšle naslednje: Uvodni zvezek (Moskva 1978), 1. leksikalni zvezek — Živalsstvo (Moskva 1988) (48 kart s komentarji in gradivom) ter dva fonetična zvezka: *Refleksijata* (Beograd 1988) (65 navadnih in 5 povzemajočih kart) in *Refleksi nosnega e* (Moskva 1991). Tik pred izidom je fonetični zvezek z refleksi nosnega o (Varšava). Precej pripravljeni so še nekateri drugi zvezki, med njimi tudi eden z refleksi polglasnika, ki bo izšel v Zagrebu. Vsak od njih vsebuje 50-60 kart s komentarji in popolnim gradivom.

Tretje večje delo, za katero je odgovorna sekcija, je Evropski lingvistični atlas (Atlas Linguarum Europae — ALE). Tudi to je mednarodno delo, katerega središče je bilo prvotno v Nijmegenu na Nizozemskem, zdaj pa je v Firencah. Način delaje podoben delu pri OLA, saj tudi tu potekajo delovna in usklajevalna srečanja v različnih evropskih mestih, gradivo pa se pripravlja v posameznih nacionalnih središčih. Po svoji problematiki je delno drugačen od Slovanskega atlasa, kar določa tudi njegov arav a. V primerjavi z OLA so tu nove t. i. motivacijske karte.

Doslej sta izšla dva zvezka kart in dva zvezka komentarjev (Assen 1983 in Assen 1984). V obeh skupaj je 28 kart. Pri nastajanju prvih zvezkov so se avtorji naslonili na OLA. Prva vprašalnica je bila usklajena s slovansko in tudi točke so iste, le mrežaje za dva tretjini redkejša. Slovanski jeziki so imeli zato to prednost, da razen redkih dopolnil terensko delo ni bilo potrebno. Izid prvih zvezkov je pospešilo računalniško risanje kart.

Za nadaljnje delo bodo potrebni tudi pri nas terenski zapisi. Pripravljena je vprašalnica za sintakso, ki je bila v sekciji prevedena v slovensščino. Po njej je že zapisan govor Gomilic v Prekmurju.

S prenosom centra v Firence se je delo nekoliko upočasnilo ker so finančna sredstva omejena in ker ni čutiti tolikšne zavzetosti in zelo vspodbudno delujoče demokratičnosti, kot je bila v času, ko je bil center v Nijmegenu.

P R E D S T A V L J A M O S E

V Dialektološki sekciji so sodelovali dr. Tine Logar, dr. Jakob Rigler in Saša Serbec. Koje bilo zaradi organizacijskih zahtev potrebno, so bili načelniki dr. T. Logar (1958-1961), dr. J. Rigler (1961-1977) in dr. M. Orožen (1977-1983). Zdaj v njej redno delamo mag. Francka Benedik, mag. Sonja Horvat, mlada raziskovalka mag. Vera Smole in kot zunanji sodelavec dr. T. Logar. Posamezne narečne pojave raziskujeta tudi Vlado Nartnik in mag. Peter Weiss, ki sta sicer člana leksikološke sekcije. V sklopu dialektološke sekcije se za raziskovanje slovenskega

pogovornegajezika usposablja tudi mlada raziskovalka mag. Jožica Škofic.

Naj nazadnje namesto opisovanja naših spoznanj, občutkov, in želja izrečem samo dve stari misli: žetev je velika(nska), delavcev pa (tako zelo) malo. Pošlji, Gospod, delavcev na svojo žetev. In razsvetli um in daj pravo spoznanje tistim, ki so v naši samostojni Sloveniji tako in drugače dolžni poskrbeti za raziskovalce tiste osnovne prvine, ki je ne more raziskati nihče drug kot govorec sam, to je našega slovenskega jezika.

Francka Benedik
ZRCSAZU

GRADIVO

RAZKRIŽJE

(Iz kronologije boja za slovenski jezik v cerkvi)

^APojasnilo. Vprašanje priznanja slovenskega jezika v cerkvi v Razkrižju (z nekaj okoliškimi vasmi), medmurskem kraju, kjer se prebivalstvo čuti Slovence. Ker pa župnija spada pod pristojnost zagrebške nadškofije, ki v njej določa režim, poteka v cerkvi že več desetletij načrtno raznarodovanje v korist sosednje Hrvaške. Utemeljivte, ki jih je občasno slišati, so znane iz danes najbolj upoštevanih priročnikov sociolingvistike in dejansko pomenijo pritisk na prebivalce, naj zamenjajo svojo narodnostno identiteto. Ponavljanje, da se prebivalstvo po jeziku ne razlikuje, da govorijo *ljudje* na tej in oni strani danes državne meje isti jezik, da potemtakem ni jasno, h kateri narodni skupnosti spadajo in da je to potemtakem tudi popolnoma vseeno, ni nič drugega kot stalna oblika enostranskega pritiska na tiste, ki se čutijo Slovence; vsaj nepoučeni, neizobraženi naj bi pritiskom zlahka podlegli. Kronologija dogodkov v desetletjih boja za slovenski jezik v Razkrižju zgovorno kaže, da ni šlo za vero, ampak za institucionalno oblast z jasnim namenom identitetne spremembe, se pravi načrtovane narodnostne asimilacije. Med tiste, ki posebej zanimajo slovenistično sociolingvistiko, nedvomno spadata zapoved rabe knjižne štokavščine v tridesetih letih in vodenje cerkvenih knjig v (srbo)hrvaščini, kar je zajelo tudi hrvatenje slovenskih osebnih imen z namenom, prikazati "hrvaškost" kraja. To ravnanje se kljub temu, da gre za bližnji in soroden jezik (štokavščina je tuja tako Slovincem kakor sosednjim kajkavcem!), v ničemer ne razlikuje od ravnanja, ki so ga Italijani že po letu 1920, posebej pa nekaj let kasneje izvajali ob pomoči doktrine "obmejnega fašizma" z namenom, da z asimilacijo Slovencev utrdijo meje kot izhodišče nadaljnje narodnostne ekspanzije, posebej še, ker so menili da so 1. 1920 priključena slovenska ozemlja *geografsko in historično sestavina italijanskega narodnega ozemlja*, ki pa mu je treba vrniti italijanski značaj. (Prim. več o tem Pogorelec v: XXXI. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. 1985. Str. 5-16.) — Razkriška zgodba kaže, da se bo spričo volje večine vernikov razpletla tako, kot bi se lahko že takoj po letu 1936, če pristojne cerkvene oblasti ne bi mislile drugače. Vsekakor pa je iz nje ves čas razvidno, kako velik pomen za identiteto prebivalstva ima jezik, pri čemer že dolgo ni dovolj zgolj narečje. Družbene institucije, ki opravljajo povezovanje skupnosti, so od nekdaj izražene v nadnarečnem (knjižnem) jeziku; pot v asimilacijo je zelo pogosto vodila prav z odvzemom ali z odrekanjem pravice do lastnega knjižnega jezika, kar naj bi v posamezniku omajalo vrednostna razmerja do lastnega jezika in povečalo spoštovanje do tujega izrazila. V Razkrižju je prišlo v najnovejšem času do spopadanja jezikov dveh institucij, države in Cerkve; izid tega spopadanja je bil v okolju, o katerem je govor, različen, v Štrigovi v korist hrvaškega, v Razkrižju v korist slovenskega.

Prikaz kronologije je povzet po nekaterih dosedanjih obravnavah te problematike v publicistiki, največ po članku Emila Janžekoviča, *Prizadevanja za ustanovitev župnije v Razkrižju*. (Znamenje 1978, št. 1, 41-60; šifra navedkov ej), ob tem pa še po člankih Igorja Mekine, *Razkrižani* (Mladina, št. 34/1. september 1992, 30-32; šifra im) in nepodpisanega: *Križ čez Razkrižje?* (Slovenske novice, torek 6. oktobra/vinotoka 1992; šifra sn). Podatki so dopolnjeni s podatki in komentarji v kasnejšem pisanju. Zgodovinski podatki so nepopolni, tudi letnice niso preverjene; namenomajih navajamo tako, kakor so bile sporočene.

GRADIVO

Političnoupravni položaj

Do razpada Avstro-Ogrske 1. 1918: Razkrižje deli usodo s Štrigovo. Kot Prekmurje spada tudi Medmurje neposredno pod ogrsko krono, le kratek čas je v sklopu Ogrske kot del hrvaške banovine (ej + drugi viri)

Do leta 1924: Pod hrvaško upravo, (ej) [Podatek pri (im): do leta 1922]

1924: Ob razdelitvi na "oblastnejedinice" pripade Medmurje mariborski oblasti (ej). [Podatek pri (im): leta 1922]

1924: Razdelitev na banovine. Vsa občina Štrigova spada pod Savsko banovino, (ej) [Podatek pri (im): leta 1929]

1931: Na izrazito željo krajanov priključijo vso občino Dravski banovini; cerkveno ostanejo pod pristojnostjo zagrebške nadškofije. (ej)

1937: Obsežna občina Štrigova se razdeli: na Štrigovo, kjer prevladuje hrvaški živelj, in na Razkrižje in sosednje vasi, kjer živijo Slovenci, (ej) Ni podatka, ali je hrvaški del tudi politično pridružen Savski banovini.

1941-45: V Razkrižju so madžarski okupatorji, cerkvena oblastje v Zagrebu (sn) — "Po madžarski okupaciji in osvoboditvi občina ostane del Slovenije." (im)

1945: Razkrižje pripade Sloveniji, (im) Taka rešitev uprave ni utemeljena le z narodnostjo prebivalcev, ampak tudi z bližino središča, saj so kraji bližje Ljutomeru (5-15 km) kakor Čakovcu (12-24 km).

Okt. 1945: Takoj po vojni se odpre vprašanje občine Štrigova. [Podatki v (im) Z napakami; popravki po Atlasu Slovenije.] Zato je bila oktobra 1945 formirana posebna komisija iz predstavnikov občinskih narodnih odborov Slovenije in Hrvaške, ki je določila, da *Razkrižje z zaselki Veščica, Šafarsko, Gibina, vas Robade z zaselki Špornec, Presika, M. Leskovac kot tudi Sv. Urban z vasjo Leskovac* pripadejo Sloveniji, drugi del občine pa Hrvaški.

Apr. 1946: (im) Hrvaške oblasti so s pomočjo hrvaške policije prevzele kontrolo nad vsem območjem. Slovensko policijo je zamenjala hrvaška, pregnali so slovenske učitelje in odstranili slovenske napise (zlasti po šolah) ter jih nadomestili s hrvaškimi. Slovenska stran je protestirala s tem, da je ukinila svojo zadrugo in zadržala blago. Po ostrih protestih iz Maribora je bila nato ustanovljena nova mešana komisija.

1946: Navedena komisija, v kateri sta bila slovenski minister za notranje zadeve Ivan Maček-Matija in hrvaški notranji minister Krajačič, je v Ljutomeru brez terenskega oglada sklenila, da področje Štrigove pripade Hrvaški (im). To je povzročilo nemire. Pripovedujejo, da so jezni prebivalci hrvaške učitelje naložili na vozove in jih odpeljali na Hrvaško. Zaradi številnih aretacij slovenskih funkcionarjev so se prebivalci Razkrižja pritožili zvezni kontrolni komisiji. Imenovali so novo komisijo za ureditev meje.

1946/47- Nova zvezna komisija, v kateri so bili kot član Lepa Perovič, Pavle Gregorič kot predsednik republiške kontrolne komisije Hrvaške in Vida Tomšič, predsednica kontrolne komisije Slovenije, je položaj raziskala na terenu. Po ugotovitvah te komisije je Razkrižje z okoliškimi vasmimi in zaselki pripadlo Sloveniji, Štrigova Hrvaški. Pokazala se je potreba po zveznem zakonu o meji, vendar nazadnje ni bilo nič natančno sklenjenega, (im) — Gospodarsko so ostali tudi prebivalci Štrigove v veliki meri povezani s Slovenijo, saj so se tja vozili na delo.

Opomba: (im) posebej navaja hrvaško hujskanje slovenskega prebivalstva, saj so se Hrvati pritoževali da je prišlo v vsem obsejnjem pasu s slovenskimi državnimi institucijami do "slovenizacije" prebivalstva. Dejansko pa je šlo za kroatizacijo, ki se je nemara vsaj v Štrigovi že pred drugo vojno deloma posrečila. (O tem spomini priče J. Golenka v članku *Bo treba cerkev se enkrat blagosloviti?*, Nedeljski dnevnik, 13. decembra 1992, str. 6.)

GRADIVO

Cerkvenoupravni položaj

Do 1777: Medmurje (in južno Prekmurje) spada v cerkveno pristojnost Zagreba; Štrigova spada med starejše župnije v Medmurju. (ej)

1777: Medmurje pripade skupaj z drugimi južnimi kraji Prekmurja na novo ustanovljeni škofiji v Szombathelyju; tako ostane do leta 1918, ko ponovno pade pod zagrebško cerkveno upravo.

10. 7. 1918: Razkrižani pošljejo pisno prošnjo za dodelitev statusa župnije dotedanji podružnici; štrigovski župnik se temu upre in zmagava, (sn)

do 1928: Za podružnico Razkrižje ni mogoče najti duhovnika.(ej) — Opomba: razlogi so bili ne nazadnje materialne narave.

(1922): Zagrebški nadškof dr. Bauer ponudi podružnico zagrebškim frančiškanom, toda ti hočejo samostojno župnijo, največ zaradi prihodkov, (ej)

1928: Cerkev v Razkrižju, podružnico župnije v Štrigovi, prevzamejo slovenski salezijanci iz Veržeja. Osem let sta dva meniha delovala na zadovoljstvo vseh faranov, tako Slovencev, kakor onih hrvaške narodnosti. 2.12.1936 sta nepričakovano odšla, domnevno na migljaj iz Zagreba, češ da so kraj preveč slovenili. (ej)

3.12.1936. Dan po odhodu salezijancev so podružnico prevzeli zagrebški frančiškani. Tega dne je p. Ladislav med pridigo povedal: *"Željaje nadbiskupa koadjutora g. dr. Stepinca, da se vrši u ovoj crkvi sve u hrvatskom jeziku."* (ej) Opomba: Iz Poročila lavantinskemu škofu o bojih za slovenske duhovnike (ej — str. 45 d.) je razvidno, da sta že salezijanca poskusila pridigati hrvaško, pa so ljudje izjavili, da jih v *zadostni meri ne razumejo*. (Ta trditev je razumljiva glede na to, daje bil v cerkvi zapovedan štokavski knjižni jezik, ki je bil težje razumljiv celo za sosednje hrvaške kajkavce.) Za razumevanje razkriškega vprašanja je zgovoren tudi tale odstavek omenjenega Poročila: *Ker smo Slovenci in hočemo taki tudi ostati so nam že navedene besede p. Ladislava bile kažipot, kaj moramo napraviti, da svoj materni slovenski jezik ohranimo. Zopet smo začeli z zbiranjem podpisov z zahtevo, da naj bo v cerkvi, pa tudi v šoli pri katehizaciji, slovenski jezik. Podpise smo podpirali samo pri poglavarjih družin in smo jih nabrali 212 kar znači ogromno večino vseh onih ki našo cerkev posečajo.* (Pravopis kot na navedenem mestu.)

23. 4. 1937: Navedena prošnja je bila poslana v Zagreb nadškofu, (ej)

Opomba. V izjavi je še poudarjeno, daje bil *"glavni namen frančiškanov izrupati iz našega kraja slovenstvo ter odpraviti to "kranjsko petje"*, a ker je p. Ladislav naletel na odpor, je p. provincial frančiškanskega reda p. Troha le tega odpoklical in poslal drugega, še bolj izrazitega aktivista p. Juga iz Zagreba. To je ustvarilo dva tabora med prebivalci, vendar jih je bila večina še zmeraj za slovensko rešitev. Težave so se večale še, ker je že šlo tudi za prepletanje političnih in verskih tokov. Novemu duhovniku so bila namreč slovenska (kulturna in politična) društva *trn v peti*, zato je njihovim članom odrekal zakramente in jih oviral pri delu (ej — str. 48-49)

7. 2. 1938: P. Jug je odšel iz Razkrižja, cerkev je ostala brez duhovnika, (ej)

14. 2. 1938: Nova prošnja, tokrat naslovljena na lavantinskega škofa dr. Tomažiča, s poročilom o brezuspešnem boju in poteku razgovora z zagrebškim nadškofom dr. Stepincem, ki je pomenil za prosilce svojevrstno ponižanje. Maribor je svetoval vernikom potrpljenje in *"prijazno sondiranje vprašanja Razkrižja..."* (ej)

8. 3. 1938: Nadškof dr. Stepinac sprejme deputacijo dveh članov odbora za ureditev cerkvenih vprašanj. Za odnos do vernikov zgovorno govori tale odlomek iz Poročila o avdienci (ej: str. 51): *"Nadškof: Razkrižje! Meni je več dosta kad čujem Razkrižje. Tako se ne postupa sa duhovnim vlastima. Vi ste si sami krivi, imali ste tamo svoje redovnike i tražili ste župu več godine. A kad sam ja dao župu franjevcima i pisao u Rim na sv. stolicu, istu na političku oblast, tražio sam od Vaše banske uprave da načinimo potrebne pogodbe za izdržavanje svećenika i kadje bilo sve gotovo nije bilo po volji sadjedneme selu sad drugome. Tako ste sve pokvarili. Sada ne dam ništa."* Zastopnika

GRADIVO

krajanov sta nadškofu sicer dokazala, daje napačno informiran, toda izid razgovoraje pokazal, da cerkvena oblast čaka na izid volitev, ki so bile razpisane za 27. marec tega leta.

27. 3.1938: (ej — str. 52) Razkrižjeje malo prej postalo samostojna občina. Volilo je 466 volilcev od 656 (71,10 %). Lista JRZ je nastopala z geslom: *Smo Slovenci, hočemo svojo občino, župnijo in slovenske duhovnike* in dobila 335 (72 %) vseh oddanih glasov; lista JNS z mačkovci je vabila z geslom: *Smo Hrvati, nočemo svoje občine, ampak skupno s Strigovo, smo proti župnji, za skupno župnijo v Štrigovi* in dobila le 131 glasov (28 %). — Odtlej so verouk poučevali v slovenščini, zapletov pa še ni bilo konec, ker Zagreb še zmeraj ni ukrepal v korist vernikov, kakor je obljubil.

20.5.1938: (ej-57) Z odredbo pod št. 4147 je **nadbiskupski ordinariat kar naravnost prepovedal slovenske pesmi v Štrigovi in na Razkrižju ter v istem dopisu zahteval izključno štokavski jezik v cerkvenem bogoslužju.**

24. 8. 1938: Po naštetih neuspehih Razkrižani intemacionalizirajo vprašanje in naslovijo svojo vlogo papeškemu nunciju v Beogradu, (ej)

1. 6. 1939: V eni od štirih prošenj, ki so sledile poprejšnji, so Razkrižani zapisali: *"Našnarodje Slovenski, ne pa Hrvatski. Nad nami se izvaja pritisk čim dalje bolj. Hočejo nas napraviti za to, kar po svoji samobitnosti ne moremo biti. Ne smemo prepevati v cerkvi svojih Slovenskih pesmi, ne moremo poslušati besede Božje v svojem maternem jeziku, otroci, čeprav v Slovenski šoli, se uče verouk Hrvatski..."* (ej)

15. 9.1939: V četrti prošnji nunciju se Razkrižani pritožujejo zlasti zoper štrigovskega kaplana, ki da ga *"vodi izključno le njegov hrvaški šovinizem. (...) Da bi nas pohrvatili, je delo drugih in ne duhovnikov, mi pa nočemo s te strani politike, jo obsojamo, hočemo le pravo vse obsegajočo krščansko ljubezen, ki greje duše in ne, da vnaša mráz. Vztrajamo pri svojih zahtevah Slovenci smo in slovenske duhovnike hočemo imeti."* (ej)

16. 5. 1940: Nadškof dr. A. Stepinac opozori lavantinskega škofa dr. I. Tomažiča, da smejo k birmi v Ljutomeru samo tisti otroci iz Štrigove in Razkrižja, ki imajo potrdilo o verski pripravi od štrigovskih duhovnikov, ne pa tisti, ki jih je posebej poučeval ljutomerski kaplan Pečar, (ej)

1942: Madžarski okupatorji so od Zagreba izsilili župnijo v Razkrižju pod grožnjo, da bodo sicer cerkveno pristojnost prenesli ponovno v Szombathely. (ej, im, sn)

4. 3. 1954: V Razkrižje pride za župnika Stjepan Slaviček; sprva sodeluje s farani, po drugem vatikanskem koncilu, ki predpiše narodni jezik za vso liturgijo, nastane spor, ker Slaviček določila ne spoštuje oziroma manipulira z narodnostno pripadnostjo faranov. (sn)

16. 5. 1965: Farani prosijo v Zagreb za uvedbo slovenščine v verske obrede. Župnik Slaviček je s prošnjo seznanjen, vendar je ne podpira, (sn)

1.3.1969: Pisna prošnja faranov najugoslovansko škofovsko konferenco, opremljena s 30 podpisi družinskih poglavarjev. Odgovora niso dobili, (sn)

20 5 1973- Ko je prišel v Razkrižje podeljevati zakrament birme kardinal dr. Kuharic, so mu vročili ponovno prošnjo za slovenščino v cerkvi s 140 podpisi družinskih poglavarjev. Tudi na to prošnjo Kaptol ni odgovoril, (sn)

8.12.1975: Farani ponovno naslovijo prošnjo najugoslovansko škofovsko konferenco, (sn)

6.2.1976: Ukaz zagrebške nadškofije, da morajo biti za vse, ki to želijo, verski obredi v slovenščini, (sn)

8. 5.1976: Ker župnik Slaviček ukaza ni izvršil, so krajan obvestili Kaptol. (sn)

17.7.1977: Ko so pokopavali tragično preminulega mladeniča, je župnik Slaviček svojcem zavrnil prošnjo po slovenskem obredu. Istega dne je bila nova maša krajana Štefana Vrl.ča. Novomašmk je maševal v slovenščini, vendar je ozvočenje delovalo le med hrvaškim nagovorom župnika Stjepana Slavička. Tudi o teh incidentih so obvestili Kaptol. (sn)

G R A D I V O

5. 2. 1978: Razkrižani hočejo protestno vpeljati mašo v slovenščini kot odgovor na neustrezno pisanje v Glasu koncila. Spor v cerkvi; župnik slovenske vernike zaklene v cerkev, (sn)

19.3.1978: Župnik Slaviček prvič mašuje v nekakšni popačeni slovenščini; odslej je vsako nedeljo in praznik po ena maša v slovenščini, ostale maše, obredje in cerkvena administracija so še naprej v hrvaškem knjižnem jeziku, (sn)

3. 9.1978: Farani prosijo župnika, naj bo verouk v slovenščini. Odgovor: da ne more in noče učiti slovensko, (sn)

23.9.1978: V imenu Kaptola sprejme delegacijo krajanov v Zagrebu pomožni škof dr. Mijo Škvorc, priznanim pravico do slovenščine v verskem življenju in obljubi, da bo o tem vprašanju seznanil kardinala dr. Kuharica, (sn)

30.10.1978. Na sestanku cerkvenih oblasti in krajanov v Razkrižju je taisti dr. Škvorc govoril v duhu župnika Slavička in v nasprotju s svojimi stališči in obljubami teden dni poprej, (sn)

15. 4. 1979: Razgovor Razkrižanov s Stanetom Kolmanom, predsednikom republiške verske komisije, poslevoedečim mariborskim (naslovnim) škofom dr. V. Grmičem, funkcionarji ljutomerske občine in vaticanskim pronuncijem Michaelom Cecchinijem. Ljutomer je predlagal prilagoditev škofijskih meja republiškim, namestitev slovenskega župnika v Ljutomeru, ki bi v verskih zadevah skrbel tudi za Razkrižje. Toda Kaptol in župnik Slaviček sta ostala neomajna. Jugoslovanska škofovska konferenca je ustanovila posebno komisijo, ki paje razpravljala o Razkrižju samo enkrat, (sn)

25.7.1984: Nova prošnja kardinalu dr. Kuhariču, naj zadevo uredi; če ne, da bodo obvestili Vatikan, (sn)

6.10.1987: Krajani pišejo v Vatikan, (sn)

18.10.1989. Delegacijo iz Razkrižja sprejme v Zagrebu pomožni škof dr. Kokša. Prizna krajanom pravico do lastnega jezika, nič pa noče slišati o spremembi škofijskih meja. Obljubi duhovnika, večšega slovenščine. Razkrižani mu ne verjamejo, (sn)

Avgust 1992: Ponovno gredo v Zagreb in spet jih sprejme dr. Kokša. Tokrat utemeljuje neomajnost hrvaške cerkve z izgubami na vzhodu, zato da Razkrižja na zahodu ne dajo... (sn)

Dogodke v letu 1992 je bilo mogoče spremljati v množičnih občilih. Ob izkušnji, ki jo je mogoče razbrati tudi iz navedenega izbora nekaterih poglobitnih dogodkov v akciji za slovenski jezik v cerkvi kot pomembni družbeni instituciji, so krajani zahteve še enkrat postavili jasno, zaprli cerkev, šli s svojimi zahtevami do vseh pristojnih posvetnih in cerkvenih oblasti, v Vatikan in kaže, da utegne biti vprašanje zdaj rešeno. Neverjetno civilizacijsko nasilje se je lahko dogajalo v našem času in na slovenskem ozemlju. Zanimivo je, da so hrvaški mediji poročali predvsem hrvaško "resnico". Opomniti pa kaže tudi, da so nekateri slovenski mediji v večni slovenski želji, da bi bili "objektivni", pozabili oblikovati svoje izhodišče. Če drugega ne, bi se morali zamisliti nad sistematičnostjo in očitno namemostjo opisanega kršenja človekovih pravic, ki so ga morali desetletja prenašati krajani Razkrižja. — *Krajevni leksikon Slovenije* navaja med zaslužnimi Razkrižani Ivana Ivka, po rodu Prekmurca, ki je med leti 1901 in 1915 širil v Razkrižju knjige Mohorjeve družbe in z njimi slovensko omiko, da bi se prebivalci ne pomadžarili. Kaže, daje s tem le utrdil zavest pripadnosti, ki je zmogla zavrniti tako večdesetletni pritisk hrvaške cerkve, in se ohraniti tudi v časih, ko narodnostnega vidika niso (pretirano) poudarjali, zlasti ne v zvezi z jezikom (posebej knjižnim).

Breda Pogorelec
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Jezik in slovnstvo 38 (1992/93), št. 3

France Žagar

DEFINIRANJE, KLASIFICIRANJE IN SPOZNAVANJE BESEDILNIH VRST

UDK 82.08:801.73

Za definiranje, klasifikacijo in spoznavanje besedilnih vrst so poleg funkcijskih zvrsti pomembni tudi sporočevalski postopki. Ko jih predšolski otroci in šolarji spoznavajo, osvajajo tudi besedilne vrste.

Jezik in slovnstvo 38 (1992/93), št. 3

Katja Podbevšek

GOVORNA ORGANIZIRANOST UMETNOSTNEGA BESEDILA

UDK 82.085:801.73

Primerjava zvočne podobe dveh pesmi in njune interpretacije naj bi potrdila domnevo, da so v vsakem zapisanem besedilu že implicitno izraženi tudi osnovni zvočni znaki. Vendar pa je govorna ureditvev besedila ustvarjena vedno na novo, pri čemer mora govorec uskladiti zvočno sporočilo z jezikovnim, torej tudi različne ravnine sporočila — racionalno in emocionalno — med seboj. V tem pa se verjetno skriva interpretativni prostor, ki govorncu omogoča zvočno svobodo, enkratno, neporovljivo in izmikajočo se znanstveni analizi.

l i r a i s
i » » - s 3 3
g' S g' S p -ff- g
& i> it's p i .og
E B-3 Si S,
S g- s » » SE SE S' s-
E.S'o a @ S S

iS ?
la
S*
<

Sliff-S gf
s l i s s - l ? u
1-8 i s 3 i 3
S » g- n 3 S g' i I ?
l-ituih
li-l^il
S-S-S-S o s -
SS ra Ep^{Bo} 2 A
S o³^E:J_s OS'
I J O O.fo^{-a} 3
5 A S I
9*f» » TM i"
o i §*s-
ni 0* rt „< cl

Irs

P s J
1 g

Z
O

Jo
z
z

es

Z C
M O
3» *
3 N

a
q
15